

3 1761 07018918 8

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР
НА КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Ч. 7.

Б. ГРІНЧЕНКО

ЯСНІ ЗОРІ

Драма в п'ятьох діях.

PG
3948
H694I37
1922
с. 1
ROBARTS

ЛЬВІВ.

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

1922.

Presented to the
LIBRARIES *of the*
UNIVERSITY OF TORONTO

by

**MULTICULTURAL SOCIETY
OF ONTARIO**

УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР

ВИДАННЯ КНИГАРНІ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМ. ШЕВЧЕНКА.

Ч. 7.

Б. ГРІНЧЕНКО

ЯСНІ ЗОРІ

Драма в п'ятих діях.

ЛЬВІВ.

ДРУКАРНЯ НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА.

1922.

ОСОБИ:

Алі баша, багатий пан турецький.
Аміна, улюблена його жінка, молода.
Фатима, служебка в Аміні, літня.
Дмитро, невільник з України, молодий козак.
Олена, Дмитрова жінка.
Панас, старий невільник з України.
Халіль, ага біля баші, його родич.
Доглядач над невільниками.
Невільники.
Слуги.

Діється в турецькому місті Азові року 167...

ДІЯ I.

Великий панський сад. По середині водограй, коло його квітник, змережаний стежками. З заду, крізь дерева й понад деревами, видко палац турецький.

ЯВА I.

Невільники-вкраїнці, чоловіка з десять, старших і молодших. Чорна, драна, полатана одежа, хто босий, а хто в постолах. Потомлені бліді облича, неголені бороди. В руках лопати. Серед гурту висока постать — сивий, кремезний дід Панас. Вони робили тут у саду; але доглядач кудись пішов, то тепер, самі собі зоставися, почали співати, свою неволю згадуючи.

Невільники (співають).

В Царіграді на риночку
Ой не Байда мед-горілочку.
Прийшов до його цар турецький:
„Здоров, здоров, Байдо молодецький!
Покинь, Байдо, байдувати,
Бери мою дочку та йди царювати!“
Твоя дочка поганая,
Гей, а твоя віра, віра проклятая! —
Ой як крикне царь турецький
Та на свої слуги, слуги молодецькі:
„Візьміть Байду, ізяжіте
Та й за ребро гаком, гаком зачепіте!“
Взяли Байду...

ЯВА II.

Доглядач (*гукає спершу здалека, а потім увіходить*).

А, ви ізнов пісні!... От я вам дам!...
Я вас навчу цим канчуком, трекляті!

(*Увіходить, за ним слуга веде невільника Дмитра*).

Ідіть сюди ви всі!... (*До Панаса*) А ти не йди,
Зостанься тут!... Тобі, старий собако,
Ще пса привів, — новенького купив
Сьогодні я... Дак ти йому що треба
Робити тут, — усе і покажи.

Панас.

Лопатаж де? Тут зайвої нема.

Доглядач.

Лопата — ось! (*Слуга дає Дмитрові лопату*).

Ну, чуєш ти, роби,

Та не лілуйсь, гляди, бо буде лихо!

А ви сюди за мною йдіть усі!

(*Виходить, за ним слуга й невільники всі, окрім
Панаса й Дмитра*).

ЯВА III.

Панас.

Ну вже й народ! Нема йому того,
Щоб як сказать по людському до тебе, —
Ні, він „старий собако“ зараз каже!
Не вилає тебе, то й не дихне!
Людці!... А ти, козаче, звідки взявся?

Дмитро.

З базарю взявсь.

Панас.

А звідки на базар?

Дмитро.

З турецької тюрми.

Панас.

А в тій тюрязі?

Дмитро.

Та й у тюрму з базарю привели.
Хиба ще де взялась би товарина?
Миж тут товар: ми — коні, чи воли!

Панас.

Ох, правда це!... Впеклась мені неволя!...
А я її вже вдруге зазнаю!...
Я вперше втік, — тепер же утікати,
Постарівшись, не здужаю ніяк...
Скажи, а ти давно, козаче, з дому?

Дмитро.

Вже рік минув.

Панас.

Щож діялося там
У нас тоді? Чи й досі на Україні
Той Іванець, гидка підлиза та,
Чи він іще і досі гетьманує?

Дмитро.

Не стёрпівши, давно вже розірвав
Його народ за зрадництво погане.

Панас.

Туди к чортам! Добувсь таки свого!...
Хтож гетьманом тепера? Дорошенко?

Дмитро.

На лихо все ще двоє гетьманів:
По наш бік, тут — ще Дорошенко й досі,
По той бік, там — Демко.

Панас.

Який Демко?

Дмитро.

Не знаєте? Та — Многогрішний.

Панас.

Он хто!

Дмитро.

Колотиться увесь безщасний край:
Нема ладу, бо голови немає...
І головаб Петро, та ба!...

Доглядачів голос *(здалека)*.

Гей ви!...

Нероби ви, собаки, джаври кляті!
Вже й кинули робити? Я вам дам!...

Панас.

Берись, а то ще прибіжить і бити!

(Роблють у двох).

Уже пішов. Ти тихше гомони.
Воно й робить і розмовляти можно.
Та як же звать тебе?

Дмитро.

Дмитром. А вас?

Панас.

Як був малий, Панасом мати звала,
Січовикиж товариші мене
Ще й Вершглягом прозвали, бо у мене
Такий кулак ще замолоду був,
Що як піду я навулачки биться
Та вдарю раз, то тут тобі і смерть.
А ти здобувсь там прізвища якого?

Дмитро.

Та Квіткою прозвали козаки.

Панас.

Туди к чортам!... Козак, а зветься Квітка!...
За віщож це тобі таке мення?
Хиба за те, що вдався уродливий?...
А як же ти в неволю вскочив? га?

Дмитро.

Та як дурний!... На мене серед степу
Наскочила хижацька татарва...
До дому я вертавсь!... У мене дома
Дружина й син манюсінький... Чогось
Мені тоді до дому заманулось...
Поїхав сам із Січі. Їхав так
Безпешно все, і не було і в гадці,
Що лихо жде... Кругом широкий степ,
Співочії пташки, високе небо
Блакитнеє та сонце золоте...
Ту бачивши красу, про все забувся
І думав я про Грецію, про Рим...

Панас.

Про що?

Дмитро.

Про Рим, про Грецію — держави
Були такі... І думав я собі:
Як гарно їх описують поети,
Що добре там, що там краса яка!...
А в нас хиба чи не краса, не пишна —
В степах, гаях, на небі й на землі?
Чомуж ніхто і нашої не спише?
Як би списав, — ще ліпше це булоб,
Ніж у того Вергілія, чи в кого...
Та тільки що нема кому списать...

Панас.

Мабуть учивсь ти по великих школах?

Дмитро.

Еге, я вчивсь у Києві... Отож
І їхав так, про ворогів забувши,
Аж гульк — ураз набігла татарва!
Я до пуття не встиг і боронитись:
Передньому із однії зробив
Дві голові, а далі вже й несила:
Як облягло драпіжне вороння,
То й не рухнеш рукою... Збили зараз

Мене з коня, звязали й потягли...
В ночі втекти хотів, — не пощастило.

Панас.

Ну, вже й козак! Замисливсь про пташкі
І вскочив сам у пута!... От роззява!...
Ну, далі що? Розкажуй по ряду!

Дмитро.

Дак потягли мене у кляту Кефу,
Ненаситну ту прірву, що жере
Невільників безщасних тисячами,
І мов вола якого продали.
Отам було мені погано дуже:
В ночі сиди у тій гнилій тюрмі,
А в день роби їм на важкій роботі.
Цвілий сухар, нечистая вода —
Ото і весь невільницький пожиток, —
На закуску — турецькі нагаї.

Панас.

Тут краще нам: годують трохи ліпше,
Робота вся в саду, то й волі більш.
А ти давно вже козакуєш, хлопче?

Дмитро.

Ні, в Січі раз недовго я побув,
Тоді вернувсь та одружився дома,
А далі знов до Січі потягло, —
Воно бо Січ така принадна з дому!...
А як побув, — домівка у думках...
В один похід пішов та ще у другий,
А там уже й скортіло до своїх.
Чи з ними ще коли побачусь я —
З Оленою-голубкою та з сином?
Ой, Боже мій!...

Панас.

А козакові так
Журитися не личить! Ще й до того
За бабою!... Я вік увесь прожив,

А не женивсь і за баба́ми з роду
Я не жури́всь, — це не козацька річ.

Дмитро.

Тогож ви так і кажете: ні́коли
Не знали ви — що́ в світі та краса,
Не відали — що́ в світі є кохання.
А я це знав!... Я мав!... І тяжко те
Утратити, що мав!... Моя Олена —
Це не така, як інші́ жінки:
Мов січовик — і сміла, і розумна,
Письменна ще, бо батько піп навчив
Її письма, як дома ще жила...

ЯВА IV.

*Алі-баша з Аміною йдуть дуже тихо, за ними, трохи
позаду, служебка Фатима.*

Баша.

Як гарно тут!... Тобі, мій райський квіте,
Я се зробив. Ти, гуріє моя,
У захистку сама схотіла жити —
І маєш сей палац і пишний сад.
Чиж догодив тобі я цим хоч трохи?

Аміна.

Так, догодив... Спасибі... гарно тут...

Баша.

То радий я, душі моєї світе,
Що догодив. Я сам іду сюди,
Як у Едем, щоб раювать з тобою,
О квіточко найкраща у саду
Аллаховім! Ти — пахощі солодкі
Всіх дум моїх... Найбільша втіха се —
Схилитися до пишних уст рожевих...

(Проходять усі троє).

ЯВА V.

*Дмитро й Панас.***Дмитро.**

Хто це пішов?

Панас.

А це наш пан, баша
 із жінкою... Це, кажуть, найлюбіша,
 Така, що він їй стежку проміта..
 Дак у гурті із іншими жінками
 Не хоче жить, то він їй цей палац
 Побудував... А ті — по той бік саду...
 Подейкують, немов би ця з Волині
 Та за оці розкоші продалась,
 Потурчилась, стоптала хрест під ноги...
 Ненáвидна!...

ЯВА VI.

*Доглядач увіходить.***Доглядач.**

Агов, ідіте, джаври,
 Сюди мерщій! Підняти допоможіть!

(Усі виходять).

ЯВА VII.

*Аміна з Фатимом вертаються.***Аміна.**

От саме як чепляється до мене, —
 Такий гидкий мені тоді стає!

*(Сідає на ослинчику, біля стежки).***Фатима.**

А тиж колись його таки любила.

Аміна.

Любила? Ні! Здавалось тільки так...
 То був туман... А справді, то нікого
 Ніколи я ще не кохала.. ні!...
 Та й як могло це статися в нудному,
 В огидному гаремі, в цій тюрмі?
 Як з іншими жила у купі, — сварки
 Та заздросі та брехні по всяк час —
 Аж гидко все те згадувати!... Правда,
 Тепер уже впокійно, та за те
 І нудно так: вставати та лягати,
 Дивитися на мертві мури, сад...
 Що дня одно, що дня без переміни,
 Аж сон бере!...

Фатима.

Чогож тобі іще?

В розкошах ти втопаєш: що схотіла, —
 Все зараз є, велике і мале.

Аміна.

І все мені докучило без міри!
 На віщо все воно мені здалось,
 Коли його так легко добувати?
 Так нудно це!... *(Змова)* Хоч би уже гроза
 Ударила отут та запалила!...
 То все булоб хоч подивиться що!

Фатима.

Хибаж отак годиться говорити?
 Вигадуєш ти щось таке страшне.

Аміна.

А що мені до того, чи годиться,
 Коли мене нудьга бере, нудьга?!
 Коли я ще ніколи не кохала!...
 А хочеться кохати... Боже мій!
 Як хочеться кохати-раювати!...
 Уся душа до того лине, рветься,
 Що в світі цім найкраще за усе,

До одного, що можна звати щастям
Єдиним тут, до раю на землі
Оцій нудній без міри, — до кохання!
Скажи мені, зазнала ти цього?

Фатима.

Хто, я? Чого?

Аміна.

І мріється, неначе...
Вітає мов тут коло мене хтось...
То любий, він, він, дорогий, коханий!...

Фатима.

Хто — він?

Аміна.

Хто він? Коханий мій.

Фатима.

Який?

Аміна.

А той, кого я маю покохати.

Фатима.

А що сказав би нам про це баша?

Аміна.

Хай каже він, що хоче! Щоб до того?
І щоб же він сказати міг мені?
Не може він одняти кохання в мене.

Фатима.

Але життя відняти може він.

Аміна.

Життя? То що? Це річ така, кохання,
Що дати варт за його і життя.

Фатима.

Коли тобі не страшно, то я знаю
Такого тут, що за тобою він

Уже давно з кохання пропадає:
Халіль-ага...

Аміна.

Що? Геть із ним, гидка,
Коли мене не хочеш ти гнівити!

(Встає і йде ближче до квітника).

Чому отут не саджено квіток?

Фатима.

Посадженож...

Аміна.

Отут, кажу, ще хочу!...
Невільників гукни!

Фатима.

А ось ідуть.
Скажи сама, де хочеш посадити.

ЯВА VIII.

Дмитро з Панасом вертаються.

Аміна *(до Дмитра).*

Чому отут не саджено квіток?
Тут посадить пахущих, пишних треба!

(Дмитро мовчки стоїть, не зводячи з неї очей).

Чогож стоїш та дивишся, глухий?

(До Фатими).

Ти стала знов? Та ну, ходім же далі!
Чи думаєш до ночі бути тут?

Фатима.

Та ти скажи, яких квіток садити,
А то ізнов тобі не догодять.

Аміна.

А що мені? Хай садить сам, що хоче,
А хоч нехай і зовсім він не садить!...
Ходімож бо!... Чого спинилась знов?

ЯВА ІХ.

*Панас і Дмитро.***Панас** *(беручись за лопату).*

От вигадки!... Дивись!... якісь квітки!
 Які і де у чорта їх садити?
 Чи чуєш бо?... Ти остовпів, чи що?

Дмитро.

Яка краса!... такої з роду я
 Не бачив ще, та і ніхто запевне...
 Ані у нас, ані в землі чужій
 Пишнішої за цю немає квітки!

Панас.

Туди к чортам!... Дивись, як ізрадів,
 Мов батька стрів! А що тобі до неї?

Дмитро.

До неї?... Ні!... Але вона — краса.

Панас.

Дак що тобі?

Дмитро.

Бо на світі утіха
 Великая — краса.

Панас.

Яка краса?

Дмитро.

Усякая: краса в блакитнім небі,
 В зірках ясних, у завашніх квітках,
 В пташиному в садочку шебетанні,
 У личеньку дівочому, в піснях,
 В степах полях і вільних, і широких,
 У Дніпрових безоднях у глибоких,
 В порогах тих, що, наче звір неситий,
 Ревуть і бють байдак ще недобитий.

Куди ні глянь, — усюди та краса,
Все повила — і землю й небеса.

Панас.

А гарно, глянь!... Оце ти розказав,
То бачу й я, що правда, бо краса
Є і в тому. Роздумавшись отак,
Побачиш ти, що Бог таки на світі
Все не на зле — на добре сотворив.
Не на лихо, — на вгіху; то вже люде
І добре все на зле переведуть.

Дмитро.

Так, бачите і ви красу природню...
І шанувать нам треба ту красу,
Хоч би в якій там постаті ні стала,
Чи піснею промовила до нас,
Чи квіткою, чи пишною блакиттю,
Чи вродою жіночою, — однак
Її ми скрізь повинні шанувати.

Панас.

Цього вже я не втямлю: небеса
Рівняєш ти до людської уроди.
З великої науки мабуть ти
У голову оце заходиш, хлопче?

Дмитро.

Ні, шкоди тут з науки не було...
Бо до людей я не рівняю неба
Того, де Бог живе, а тільки ту
Блакить, що там сия в горі над нами...

Панас.

Не розберу тебе: раз кажеш ти,
Неначе так, що й правда, подивиться,
А в друге знов, то щось уже не те...
Ця панія таки собі вродлива.
Та нам же що до неї, як вона
Нам панія, ще й кляга бусурменка.
Щей зрадниця?... Он знов ідуть сюди...

Дочисть отут, а я піду здобуду
 Гострішої лопати, ніж оця.
 А то таку чорти дали копістку,
 Що не вшкрябнеш нічого, хоч покинь!
*(Виходячи, зустрічається з Халілем і нехотя
 штовхає його).*

ЯВА X.

Халіль увіходить.

Халіль.

Як смієш ти штовхать, гидотний псе?
 Дивись, хто йде, джавуре кривовірний!...
 Оцеж тобі! *(Бе).*

Панас.

А щоб ти був пропав!

Дмитро.

За віщо беш старого? Він не винен.
 Хиба тебе штовхнути він хотів?

Халіль.

А, так!... То на́ й тобі!

*(Заміряється вдарити Дмитра, але той хапає
 його за руку).*

Дмитро.

Стривай бо трохи!

Халіль.

Ти смієш так?

(Вирина руку й вишоплює кинджала).

ЯВА XI.

Аміна з Фатимою входять.

Аміна.

Це що? В моім саду
 Іти людей наважився вбивати?

Халіль (*спускає руку*).

Він смів не дати ударити себе.

Аміна.

А ти? ти смів отут буюти в мене?
Не смієш ти і увійти сюди!...
Віддай мені кинджал!

(Тимчасом Панас одведе Дмитра далі; спершу вони тихо проміж себе розмовляють, а на прикінці сцени з Халілем Панас виходе).

Халіль.

На віщо?

Аміна.

Дай же,

Коли кажу!

Халіль.

Моїй цариці я
Усе віддам... (*Віддає*) Не слухатись не можу
Тебе...

(Аміна кидає кинджал у куці).

Чогож ти кидаєш його?

Аміна.

Бо щоб його закинуть тільки й здатний,
Коли в таких, як ось твої, руках.

Халіль.

Не будь така до мене неласкава!
Я випадку того давно шукав,
Щоб слово те сказати тобі, що зараз
Наважився промовити... Одна
Моїй душі утіха ти й кохання...

Аміна.

Нікчемний, геть! Ще слово хоч одно, —
І знатиме баша, що ти промовив!

Халіль.

Ну, я мовчу... Але, Аміно, знай:
Колись таки мене ти будеш слухать, —
Тоді усе, що хочу, я скажу... (*Виходить*).

ЯВА XII.

Аміна, Фатима й Дмитро.

Аміна.

Нікчемний!... Він до мене про кохання
Насмілювся казати!... О, гидкій!...

Фатима.

Та заспокойсь! Щож він зробив такого?

Аміна.

Мовчи! Я вже тобі казала й знов
Ще раз скажу, але уже в останнє:
Не згадуй більш про його ти мені,
Коли мою ти хочеш ласку мати!

Фатима.

Не буду вже... Не гнівайсь тільки так!

Аміна.

І як він смів звести на мене очі?!

*(Обурена ходить який час по стежці туди й сюди,
а тоді відразу повертається, підходить до Дмитра
й стає перед ним).*

Невільнику! тебе я перше тут
Не бачила: ти мабуть тут не давно?

Дмитро.

Ще й дня нема.

Аміна.

А, так... нема і дня...

Тим я тебе й не помічала перше...
А звідкиж ти? з якої ти землі?

Дмитро.

З козацької землі... З землі тієї,
Де через вас багато сліз лилось.

Аміна.

Лилося сліз багато через мене?

Дмитро.

Ба ні, не так!.. Лилося через тих,
Що ордами на край наш набігають.
Плюндруючи, у бран людей беруть,
Та через тих, що в їх людей купують
І на рабів їх повертають тут.

Аміна.

Хиба рабів не можна купувати?

Дмитро.

А щож у нас є ліпшого на світі
За ту святу, над все найкращу волю?
Хто відніма добро це у людей, —
Найбільший той єсть лиходій, злочинець.

Аміна.

Чи ба, який!... Як би оце баша
Почув, то він...

Дмитро.

То що? Нехай карає!
А правда всеж у мене, а не в його.
Колиж і ти так думаєш, як він,
То хоч краса і пишная у тебе,
Та з правдою вона не поєдналась.

Аміна.

Невільнику! не забувай, що я...
Що кажеш ти... до панії своєї...

Дмитро.

То краще я мовчатиму тепер.

(Починає робити).

Фатима.

Його словам ти не дивуйся, пані,
 Бо в тій землі козацькій всі такі:
 Ані раба, ні пана в їх немає;
 Це чула я багато вже разів,
 Як з бранками-козачками чимало
 І часто я балакала... від їх
 І мову їх навчилась розуміти.

Аміна (до Дмитра).

Скажи мені, чи є сади у вас?

Дмитро.

Колись наш край увесь як сад той цвів,
 Як пишний сад великий та багатий,
 І дивною красою всіх тоді,
 Мов чарами, приваблював до себе,
 І раєм був, чи міг би бути він.
 Та інші часи прийшли до його,
 Зустрілася йому недоля зла,
 Тяжке-важке на його лихо впало, —
 І пишний сад посохнув та зів'яв.
 Долина сліз із райської долини
 Зробилася, — такий мій рідний край!...
 Але садів таких, як цей, чимало
 Зосталося в моїй землі й тепер,
 І так, як цей, чи краще, процвітають.

Аміна.

А в тебе був у ріднім краї сад?
 Чи вмієш сам ти саду доглядати?

Дмитро.

Любив сади я змалку і умів
 Кохати їх і добре доглядати.

Аміна.

Коли це так, то я тебе звелю
 Настановить доглядачем над садом
 Оцим моїм, — його ти доглядай.
 Чи догодиш мені ти ним, — побачу.

Дмитро.

Похилий раб повинен догожати.

Аміна.

Не через те... а просто так... я хочу...

Дмитро.

Так через те хиба, що ти — краса?

Аміна.

Зухвальний раб! З таким, як ти, не можна
і розмовлять! Фатимо, ну ходім!

(Повертається і хоче йти).

ЯВА XIII.

Доглядач надходить із далека.

Доглядач.

Чи чуєш! гей! Чи вам позакладало?
Іди сюди! Каміння тут носи!
От, клятий рід!...

Фатима.

Іди, гука доглядач!
Чогож стоїш?... Щоб лиха не було!

Дмитро.

Та ось же йду!... Зробитися з людини
Твариною!... Треклятеє життя!... *(Виходить).*

ЯВА XIV.

Аміна й Фатима.

Аміна.

Як сміє він так говорить зо мною!

Фатима.

То що хиба? Алеж бо він тобі
Негарного тут не сказав нічого.

То він красу твою так похвалив.
 Не дурень він, то й розбіра, де гарне.
 До того ще й з облича — бач, який:
 Хоч у латка́х, змарнілий у неволі,
 А тільки глянь, то зараз так і вздриш.
 Що красень він. А очі так і сяють —
 От як зірки ясні на небесах,
 Та так тобі і зазирають в душу!

Аміна.

Ти хвалиш так його, немов би ти
 У його вже і закохалась палко.

Фатима.

Хто — я?... А вжеж!... Минулося, давно!...
 А що таки його кохати можна,
 То правда це.

Аміна.

Його кохати? Ні!

Фатима.

А чом же ні? Що раб він, те байдуже:
 Чи раб, чи пан, — коханню те дарма.
 І він ось раб, а завтра викуп прийде
 За його звідти, з їхньої землі,
 І буде він не раб, а вільний знову.

Аміна.

Хиба вже йде за його викуп? Де
 Ти чула це? І скоро має бути?

Фатима.

Ні, це я так...

Аміна.

А, так...

Фатима.

Я про кохання...

Аміна.

Обридла ти мені з оцим своїм
Коханням! Все одно й одно торочить!...
Така нудьга!

Фатима.

Дак щож робити нам?
Давай співать, чи грати, чи купаться...

Аміна.

А хай йому!...

Фатима.

Ходімо до ставка!

Аміна.

А правду ти казала: в його очі
Такі ясні!... палкі!... Як гляне він,
То так немов... О, як мені увіривсь
Оцей Алі!... Як докуча!...

Фатима.

Аллах!...

Та не кричи! Тут люде скрізь, — почують.

Аміна.

Геть одчепись! Хоч буду вже клясти,
Коли нічим допомогти не можу!

Фатима.

Та скільки хоч кляни і все роби.
Що хочеш ти, та тільки стиха, нишком,
Так, щоб ніхто й подумати не міг.

Аміна.

І буду я робити — от побачиш!
Ой, Боже мій! яка нудьга безмірна!
Так хочеться чогось мені... кудись!...
Як би були у мене дужі крила, —
Ох, як би я полинула!... туди,
Де вільно всім, що схочуть, те робити,
Де ні рабів немає, ні рабинь...

(З-за дерев чути, як співає Дмитро):

Стоїть явір над водою,
В воду похилився:
На козака пригодонька,
Козак зажурився.

Не хилися, явороньку,
Ще ти зелененький;
Не журися, козаченьку,
Ще ти молоденький!

Не рад явір хилитися,
Вода корінь миє;
Не рад козак журитися,
Та серденько ниє.

Ой поїхав на чужину
Козак молоденький;
Оріхове сіделечко
І кінь вороненький.

Ой поїхав на чужину
Та там і загинув,
Свою рідну Україну
На віки покинув...

Аміна (*прислухалася, а потім*).

Хто це співа?

Фатима.

З невільників якийсь...

(*Розхилиє куці і дивиться*)

Та цей новий...

Аміна (*мов до себе*).

Давно уже не чула
Своїх пісень!... Усе чужі навкруг...
Чужі пісні, чужії люде... Боже!
Чогож вона, ця пісня, серце рве?
Малою ще... я чула там її...
Серед садків... де батько й ненька рідні...
Забула їх... цуралася...

Фатима.

Кого
Цуралася? Що ти таке говориш?
Не розберу...

Аміна (*так саме*).

Ні, не цуралась, ні!...
А тільки так.. Як серце заболіло!...

Фатима.

Та що тобі? чого ти так...

Аміна.

Нічого!..
Ой, Боже мій! навіщо він співа!
Навіщо він нагадує минуле!... (*Виходить*).

ЯВА XV.

Фатима сама.

Фатима.

Щось їй такє подіялось... А ну, —
Чи не його накинула ти оком?...
Так я звезду до купи вас, — тоді,
Що схочу вже, то те й зроблю з тобою:
І золото й дарунки — буде все!
Я знаю це, — вже ти мені не перша...
От тільки те, що страшно тут баші...
Ну, та дарма!... Я бачила й страшніше!...
(*Виходить*).

ЯВА XVI.

Дмитро й Панас приходять і починають робити: ще кілька невільників стають до роботи віддалік окремою купкою.

Панас.

Колиб уже обід той швидче був,
Тоб одпочив!

Невільник.

А що, втомились, діду?

Панас.

Таки втомивсь!... Сіпака-бусурмен
Усячину вигадує на втіху
Собі, а ти — роби! От і тепер:
Ще тут квітки садити загадала!

Невільник 1.

Сама взялаб та й посадила їх,
Коли вже їй так дуже заманулось.

Невільник 2.

Це панія? Ну, ця посадить!... так!...

Дмитро.

Та це і нам ще невелике діло.

Панас.

Отож хоч це мале та й зробить хай!
А то все нам на їх, чортів, робити!

Дмитро.

Чи тут вона давно... в цього баші?

Панас.

А враг те зна!... Мені про це байдуже!

Дмитро.

Щасливий він!

Панас.

Таке!... Чого це так?

Дмитро.

Того, що є така краса у його.

Панас.

Ну, хлопче, ти й охочий до жінок!...
А що — тебе киями товариство
Не парило, як ти у Січі був,
За те, що ти скакав моторно в гречку?

Дмитро *(сміючись)*.

Не парило, бо й ні за що було.
А що це вам таке здалося, діду?

Панас.

Та бач... як тут послухати тебе,
То чоловік подумає, що в Січі
Продражнено тебе вже бабієм.

Дмитро.

Ну, хай би хто посмів!... Про цюж туркеню
Я тим кажу, що це краса така,
Що мабуть світ такої ще не бачив...

Панас.

Туди к чортам!... Ти щось таке верзеш,
Що вже воно і купи не держиться...
Та хай їй цур!...

ЯВА XVII.

Доглядач надходить і побачивши, що двоє з тієї купки невільників стоять і не роблять, кидається до них і бе канчуком.

Доглядач.

А знаєш ти робити?...
А знаєш ти, треклята псино, га?...
І ти за ним?... Нáj і тобі такого!

(Бе й другого, ті кидаються робити).

Глядіть мені, робіть, бо як вернусь
Та буде тут не зроблено, то... знаєш!... *(Іде)*.

ЯВА XVIII.

Спершу невільники мовчать, поки доглядача видко, а як він покрився поміж деревами, тоді знімається гомін.

Невільник I

Треклятий кат!

Невільник 2.

Все тільки биться й зна!
Хвилиночки не має відпочину!
Так і уздрить!

Невільник 3.

Не дурно зрадник! Всі
Ці зрадники такі: за турків гірші.

Невільник 4.

От, ідольський!... бодай ти луснув був!

Невільник 5.

Щеж, братчики, сьогодні і неділя!

Невільник 1.

Та ну? невже?

Невільник 2.

Неділя! так і є!

Невільник 3.

Ой проклята неволя бусурменська!
В неділю — й то роби на них, як віл!

Панас.

А що, гаразд туркенья гарна бється?

Дмитро.

Та що це ви туркенею мені
Взялися вже і очі вибивати?
Облиште це!... А думати про те
Давайте ми, щоб утікати звідси!

Невільник 1.

Втечеш!... А тож!...

Невільник 2.

Така і варта в нас!

Дмитро.

До втеку — ніч.

Невільник 3.

Такі в ночі кайдани,
Щоб утекти!

Дмитро.

Кували люде їх,
То і розбить подужають їх люде.

Панас.

Хоч сміливий, та молодий ще ти:
Хоч би з тюрми і викрались ми нишком,
То далі що? Куди і як тікать?

Дмитро.

Куди тікать? Хиба вам степу мало?

Невільник 4.

Та звідси як нам вирватись — скажи!

Невільник 5.

Цього навчи!

Дмитро.

Я й сам іще не знаю.
Але коли кайдани і тюрма,
Доглядачів батіг, його знущання
Докучили вже нам, товариші,
Як хочемо побачити ми кривих,
Як хочемо побачить рідний край
І волі знов козацької зазнати,
То знайдемо, як можна це зробиць!

Невільники.

— А правда! так!

— Саме покаже діло!

— Аби схотів!

— І Бог поможе нам!

Усі разом.

Навчай же нас!... Ми за тобою всі!

Дмитро.

Коли ви так, то будемо на волі!

Завіса.

ДІЯ II.

Альтана в саду гарно вбрана, з канапою. Одні двері проти глядачів, другі праворуч од них.

ЯВА I.

Аміна, схилившись на канапі, в руках гітара; вона иноді перебірає на ній струни. Фатима стоїть, прихилившись до вікна.

Фатима.

Ти як мала дитина нетерпляча.

Аміна.

Та годі вже!... Мій Боже!... чула все!...
Самаж мене до того нахилияла.

Фатима.

Оттак!... Колиж я це робила? га?

Аміна.

Самаж мені казала, що кохання
Рабів не зна!...

Фатима.

Казала, — ну, дак що?

Але коли його кохати хочеш,
То треба так робити, щоб ніхто
Про це не міг довідатись ніколи.
А ти того не знаєш: дай та й дай!

Аміна.

Жалю нема у тебе!... Не кохала
Нікого ти ніколи мабуть, — тим
Не відаєш того, яка це мука,
Кохуючи, і дождитать отак!
Тиж зрозумій: все думати про його
І ні про що вже більше не могти,
І знать, що він тут близько є, і знати,

Що бачитись я всеж не можу з ним,
 Не можу з ним, з коханим, розмовляти!...
 В ночі і в день, що-миті — все один
 Огонь в душі і тілі почувати
 І не могли огонь той погасить
 В коханого в обіймах, — мука це!

Фатима.

Та ось баша ужеж поїде скоро, —
 Тоді Дмитра й покличу я тобі.

Аміна.

Не хочу ждати! Бо на світі коханням
 Упитися — то тільки й щастя є.
 Нема цього, то і життя не має,
 І мертві дні минають без пуття.
 Не хочу так!...

Фатима.

Так страшнож, небезпешно!

Аміна.

Чи варт про це і думати? Забудь!
 Страшнішого над смерть страшну не має,
 А як нема кохання, — смерть — життя.

Фатима.

А тож! Мені життя й без того любе.
 А як баша дізнавсь, — нам смерть обом.
 Ти за своє кохання вмреш, — як знаєш!
 А за щож я вмірати буду? Ні!
 Перечасуй: баша поїде скоро...

Аміна.

Ой, Боже мій, і знову той баша!
 Та не кажи про його, не нагадуй!
 Я те усе вже чула, знаю все,
 Але ні знать, ні чуть його не хочу!

*(Мовчанка. Далі Аміна відразу підводиться й каже
 благаючи):*

Поклич його!... послухайся, поклич!...
 Прошу тебе, Фатимо люба! добра!...
 Я дам тобі за це, що схочеш, все!
 Вподобала ти з золотом намисто, —
 Візьми його!... Що хочеш, те й візьми
 З окрас моїх, з одежі, та послухай!...
 Та тут нема й страшного, бо баша
 Аж на тому дворі й не прийде скоро,
 Бо мабуть спить.

Фатима.

Ой-ой, боюся дуже!
 Та вже піду, — немає що робить!

Аміна

(Схоплюється й кидається обнімати Фатиму).

Фатимочко моя! яка ти добра!
 Ідиж! не гайсь!

Фатима.

Та вжеж іду!

Аміна.

А як
 Ти думаєш: чи схоче він прийти?
 Яж так із ним ще мало розмовляла...

Фатима.

Та виж в саду стрівалися частенько...

Аміна.

Та ніяк все було й поговорить...
 Раз тільки ми розмовилися більше:
 Як звуть його сказав і звідки він...
 Та так почав мою красу хвалити!...
 А я: забув, що ти невільник тут,
 Що пані — я!... А він мені на те:
 Забути все, тебе уздрівши, можно...

Фатима.

Ну й прийде він, — хибаж і так не видно?

Аміна.

Ну йдиж бо! йди, Фатимочко!...

Фатима.

Та йдуж! *(Виходе).*

ЯВА II.

Аміна сама.

Аміна *(падає на канату).*

Ох, голова у мене туманіє...

(Затуляє очі руками).

Чи прийде він?.. Він прийде!.. прийде!.. так!..

ЯВА III.

Халіль увіходе. Аміна відразу підводиться й стає.

Халіль.

Аллах послав мені своєї ласки,
Що я здолав побачити тебе.
Я кілька день уже того пильную
І ось тепер...

Аміна.

Як смів ти цей поріг
Переступить?

Халіль.

Ще й на страшніше діло
Нам смілости кохання додає.

Аміна.

Я слухати тебе не хочу зовсім.

Халіль.

Не будь така і вислухай мої
Благання ті, що рвуться в мене з серця.

Аміна.

І бачити тебе не хочу я,
Не смієш ти зо мною й говорити.

Халіль.

О, вислухай, як мучиться душа!
Твоя краса мене опанувала, —
І ночі й дні спокою все нема...
Все ти в думках... Зласкався бо, Аміна!
Коли твої уста до уст моїх
Не схилиш ти, жорстокая, то з муки
Загину я.

Аміна.

А що мені? Загинь!

Халіль.

За віщо ти ненавидиш мене?

Аміна.

Ненавиджу?... Тобою я гордую!

Халіль.

Та защо ж це?

Аміна.

Бо ти мені гидкий.
Скажу баші, що ти у мене був, —
Занапащу тебе єдиним словом...
Але того не хочу — геть іди!

Халіль.

Дак я ж тебе коритися навчу,
І будеш ти моєю по неволі!...

(Кидасться до неї. Але Аміна в ту мить вихоплює кинджал і б'є Халіля, та він затуляється рукою і вона його ранить у руку. Він одскакує).

Аміна.

Гидотний, геть!... а то умреш ти тут!

Халіль.

Ти дряпаєш, мов тая дика кішка.
Та не тобі подужати мене,
І я тобі ще кіхті повтинаю!.. (Виходе).

ЯВА IV.

*Аміна сама.***Аміна.**

О, Господи! які тяжкі образи
 Терплю я тут!... Сказати все баші?...
 Так гидко це!... і він його замучить,
 А крѳви я не хочу... Хай живе!

(Кидає кинджал і падає на канату).

ЯВА V.

*Дмитро тихо ввійшов і спиняється біля порогу.***Дмитро.**

Звеліла ти, щоб я прийшов до тебе...

Аміна *(стрепенувшись, підводиться).*

Це ти... еге... казала, щоб прийшов...

Дмитро.

Я слухаю, що пані загадає.

Аміна.

Ні не на те... покликала... я хочу
 Щось розпитать...

Дмитро.

Питайсь, ласкава пані.

Аміна.

Чи тут тобі погано жити в нас?

Дмитро.

В неволі скрізь погано. Чи буває
 Кому у їй та гарно? Я не чув.
 Бо воля є найбільше в світі щастя.
 І в кого скарб однято цей, — тому
 Безщасному і сонце пригасає.

Аміна.

Що воля скарб великий, щастя — так,
Та єсть іще одно найбільше щастя.

Дмитро.

Не відаю яке, — скажи мені.

Аміна.

Кохаючи, всю душу віддавати.
І в кого є це щастя, — забува
Той про усе, і навіть про неволю.

Дмитро.

Неволю? Ні!

Аміна.

Серед кохання втіх...

Дмитро.

Ні, він що-дня про те все думать буде,
Що він є раб, купований, як віл,
Що мусить він робить, як товарина:
Колиж йому судилось на віку
Зирнутися з коханими очима, —
Так прийде пан і навіть не пита,
Що дума раб, що може почувати,
А на базар його звелить весті
З налигачем на шиї, щоб продати
І розрізнить з коханням тим на вік.

Аміна.

Це правда все. Але бува кохання,
Що гинуть всі кайдани перед їм:
Так, ніби є вони про людське око.
А справді їх, тих пут, уже нема... (*Мовчанка*).
Чомуж мовчиш? хіба не хочеш ти
Відмовити, зо мною розмовляти?
Бо я тобі турецька пані зла!...
Не думай так: такеж у мене серце
У грудях цих, як у твоїх — твоє,
І можу я те горе зрозуміти,
Що в серці ти своєму заховав.

Дмитро.

Що в серці я сховав? А що до серця
Мого тобі? На віщо буду я
Казати те тобі, чого нікому
Не хочу я казати й не скажу?

Аміна.

На те скажи, щоб з рідною душею
Сумна душа ділитися могла
Своїм жалём, надіями, чи сумом.
Коли бува, що нікому звіряти
Свої думки: нема навкруг людей,
Чи хоч і є, та рідної такої
Нема душі, щоб лихом і добром
Могла душа із нею поділяться,
Тоді свої жалі людина та
Звіря якій тварині безсловесній,
Чи навіть і рослині неживій...
А ти мені не хочеш те сказати
Що я, тебе жаліючи, прошу.

Дмитро.

Та щож тобі я ще казати мушу?

Аміна.

Скажи мені, чи міг би ти коли,
Невільником zostавшись, покохати?

Дмитро.

На віщо ти питаєшся про це?

Аміна.

Бо хочу знать. Колиб оце до тебе
Жіночії озвались очі й ти
Уздрів би в їх своєму серцю рідне, —
Не вже й тоді твої палкі уста
Не випилиб кохання з уст солодких?
Мовчиш ти знов... Чи, може, в цій землі
Не міг би ти знайти такої вроди,
Щоб покохать?.. Тут, може, всі бридкі?

Дмитро.

Бридкі? О, ні!...

Аміна.

Зустрів і тут вродливу?

Дмитро.

А може й так...

Аміна.

А де? коли ти бачив?

Яка вона?... Кажиж бо ти!

Дмитро.

Така,

Що мов зоря засяє, як погляне,
І світ увесь поліпшає немов,
І всі квітки найкращі, найпишніші
Схиляються покійно їй до ніг,
І певно, що на всім широкім світі
Їй рівної уже нема ніде...

Аміна.

О, мабуть то краса велика дуже!
Щасливаж та, що славиш так її.
Скажиж мені, де стрів її, де бачив
Оту красу, такую осяйну?

Дмитро.

Невільник я, то я мовчати буду.

Аміна.

Облиш! Забудь невільництво гидке!
Хто та краса — я хочу, хочу знати!

Дмитро.

Ота краса — це ти!

Аміна

(затуля очі рукою й падає на канапу).

Щож ти сказав!...

ЯВА VI.

Фатима й Аміна.

Фатима *(вбігає перелякана).*

Ой лихо!... пан іде!... баша іде!...
От яж тобі казала, — буде лихо, —
Оце воно і сталося!... Аллах!

Аміна.

Чого ти так кричиш? Чи він далеко?

Фатима.

Ось-ось уже... на стежці... зараз тут...

Аміна.

Якими він дверима йде?

Фатима

(показує ті, що ними ввійшла).

Сюдою...

Аллах! Щож ми робитимем тепер?

Аміна.

Та цить бо ти! чого кричиш без діла?...
(До Дмитра, відчиняючи ті двері, що з боку).
Іди сюди! Ти пройдеш у квітнік —
Тут поблизу... Зостаньсь там і з квітками
Ти щось роби, — мов звелено тобі...
І дожидайсь, що я тебе покличу!

(Дмитро виходить. Аміна зачиняє за ним двері, а тоді сідає на туюж канану).

ЯВА VII.

Баша ввійшов і махає рукою на Фатиму; та виходе.

Баша.

Зорю мого і розуму й душі.
Знайшов в її гніздечку запашному.

(Сідає біля Аміни).

Аллах мужам на втіху дав жінок,
 На те, щоб муж од праці, від турботи,
 Од клопоту тяжкого на війні —
 Розважити себе міг дома любо,
 Втішаючись з жіночої краси.
 Як серед трав, дерев квітки пахущі,
 Так між людьми і чепурні жінки:
 Сотворено рослини ті на діло,
 Квіткиж Аллах на втіху сотворив.

Аміна.

На втіху? так? Та й годі, господарю?
 Сказав би так жіночий розум мій,
 Шануючи твоє високе слово:
 Ми знаємо ще і таких жінок,
 Що втіхою були і діло знали:
 От Солиман-Хуррем-султаншу мав,
 У двох із ним вона в нас царювала.

Баша.

Моїх очей найкращая зоря
 Про Россу ту нехай мені не каже,
 Бо тільки зло робила в нас вона.
 Ні, не на те жінки, щоб власним робом
 І розумом своїм діла робить,
 Але на те, щоб мужові коритись,
 Йому за втіху бути і не більш.
 На це вони повинні положити
 Свою красу і розум і життя.
 Аллах це так звелів, так мусить бути.

Аміна.

А чоловік — чим мусить бути він?

Баша.

Аллах звелів, щоб він був жінці паном,
 Та й добрим ще, бо скоро хоче він,
 Щоб квіточка його цвіла на втіху
 Йому в житті, то вжеж повинен він
 Доглянути її і так зробити,
 Щоб у добрі вона жила й могла

Свою красу викохувать. Оттак-о
 Сю квіточку мою (*пригорта її*) і я силкуюсь
 У щасті тут викохувати. Так?
 Адже це так?

Аміна.

Так, господарю, правда.
 Ти тут зробив мені маленький рай,
 І зовсім би було гаразд у йому,
 Та ще одна тут недогода є.

Баша.

Яка? Скажи, — її не буде зараз.

Аміна.

Доглядач сей — не знає саду він,
 Не знає, як його кохати треба:
 Що зроблено було до його ще,
 То те і є, — нічого сам не вміє.

Баша.

Моторний же та працюовитий він.

Аміна.

Та клопітній: все клопоту такого
 Наробить він, ладуж рабам не дасть, —
 Без діла все тут робиться у його.
 Я не люблю його, поганий він!...
 Не хочу в сад ходити через його!

Баша.

Яб іншого сюди настановив,
 Та тільки щось нема такого в мене.

Аміна.

Та в тебеж слуг багато всяких є.

Баша.

А щоб і сад він знав, — того й немає.

Аміна.

Ти пригадай гарненько, — може й є.

Баша.

Я згадую, та ні — нема та й годі.

Аміна.

Не хочеш ти зробити, як прошу,
То й кажеш так. Алеж мені Фатима
Казала вже, що є такий один.

Баша.

А хтож то є? Його не знаю, — певне
Побріхує твоя Фатима.

Аміна.

Ні,
Та тільки я забулася, про кого
Вона мені казала... От... Стривай...
Подумаю... А так, уже згадала:
Є в нас такий невільник, що його
Приведено недавно?

Баша.

Є, Аміно.

Аміна.

Так він, чи що, — Фатима каже — був
Неначе десь раніше садівничим.

Баша.

Ну, знаю я його. Та він джавур.

Аміна.

Хиба джавур? Ну, я цього не знала.
Алеж і цей доглядач, що тепер,
І він джавур.

Баша.

Такий він був, тепер же
Він молиться пророкові, як ми.
Джавури ці, як стануть правовірні,
То робиться народ путящий з їх,
А поки він у кривовірстві ходить, —
Це гадина, і треба берегтись,

Пильнуючи, щоб не вкусила часом.
 Та я уже сказав тобі: зроблю.
 Коли нема тут іншого такого, —
 Довідаюсь, чи діло тямить цей,
 Тоді його настановлю: а може,
 Як він уздрить, що так зробили з ним,
 То саме це й прихилить до пророка
 Його тоді. Тепер піду.

Аміна.

Куди?

Баша.

Та прибули сьогодні з Лехистану,
 Із польської землі, до нас послаи...

Аміна.

А з дому ти вже не поїдеш? ні?

Баша.

Ні, мушу я поїхати на місяць,
 Та не тепер, а тижднів так за два,
 Чи може й більш... Тобі це сумно буде.
 Та що робить!... Повинність!... Ну, піду.
 Здорова будь моя трояндо пишна,
 Та не сумуй без мене тут сама.

(Цілує її й виходе).

ЯВА VIII.

Фатима й Аміна.

Фатима *(ввіходе)*

Уже пішов?

Аміна.

Скажи мені, Фатимо,
 Тебе давно вже з рідної землі
 Взяли?

Фатима.

Давно! Дитиною малою
 Год десятьох...

Аміна.

До всього звикла ти.

А я... ще так недавно інші думи
У голові були... цвіли в душі, —
Пишалися надії інші... Боже!
Пять років ще не проминуло... так...
Я згадую... я памятаю — мати
В нас батькові дружиною була,
Порадниця у хаті, — не рабиня,
Не забавка... гаремів там нема,
Там вільні всі у нас жінки й дівчата,
Там вільною і я була... і я!...
Я іншою була... Страшне нещастя
Мене сюди перенесло, і я
Так мучилась була з початку, даліж
Звикати вже потроху почала...
І все воно перемінилось якось...
І страшно так змінилось... Чогось
Відміна ця мені страшною стала
Здаватися...

Фатима.

Та ти про віщо це
Говориш так? Щось я не розбіраю.
Кажи простіш!

Аміна.

Встає у серці знов...

Фатима.

Та що встає?

Аміна.

Те почуття, що я
Не забавка якась, що я людина,
Що хочу я так жити, як і всі:
По людському, своїм життям щоб жити.

Фатима.

Та і на це є способи у нас,
Бо не на все і в чоловіка очі:
Уміючи, одуримо й його.

Аміна.

Дурити — от!... Це — красти право жити!
 Оце і є те саме, що мене
 Обурює та гнітить нестерпуче!
 Повинна я була сьогодні тут
 Лукавити, брехати, хитрувати,
 Мов ще люблю його, щоб він Дмитра
 Настановив тут саду доглядати,
 Бо так вільніш кохаться буде нам...
 О, як мені це гидко все!

Фатима.

Байдуже!

Вже так воно ведеться завсігди,
 Що як собі кого наглядить жінка
 Любішого, то нищечком грішить
 І мусить же дурити чоловіка.

Аміна.

Облиш, мене не розумієш ти!...
 Ой, Боже мій! Як тяжко-важко жити
 Серед людей, що простих слів твоїх,
 Що дум твоїх найкращих, найсвятіших,
 Тих, що без їх нема тобі й життя,
 Вони цілком не розуміють, збвсім!
 Як страшно це: живеш як у пустині.
 А люде скрізь... Ой Боже правий мій!
 Душа вміра, проймає серце холод...

(Сідає, зіпершись на лікоть, і змовкає. Потім, образу стрепенувшись)

А всеж його кохати буду я!
 А всеж його не можу не кохати!...
 Поклич мерщій, Фатимо! клич його!

(Фатима виходе в двері з боку).

ЯВА ІХ.

Дмитро виходить.

Аміна.

Ізнов у двох ми можем розмовляти.
Ідиж сюди! Знена́висний пішов.
Невже мене не зрозумів ти досі?
Невже того не бачиш ти, що є?

Дмитро.

Невільник я... Невільниковіж важко
І бачити, і розуміти все:
Хоть бачить він, — боїться помилитись,
Боїться він сягнути далі, ніж
Дозволено. Хоч візьметься у його
Вогнем палкім уся душа й згорить, —
Мовчати всеж він буде й те ховати.

Аміна.

Примушуєш мене казати — хай!
Це зараз той пішов, кого найбільше
Нена́виджу тепер.

Дмитро.

За віщож то?

Аміна.

За те, що я людина й хочу жити
По людському, не так, як тут живуть.
А він мені насмілився казати,
Що заба́вка я, іграшка йому,
Сотворена на панську втіху тільки,
На те, щоб він зо мною граться міг,
Як схочеться йому, як заманеться,
А далі і забув на час якийсь,
Аж поки знов ще заманеться гратись!
За це його нена́виджу тепер.
Іще за те, що іншим почуванням
Тепер мені всю душу обніма,
А він, як пан, порядкувати хоче

В моїй душі. То і за це його
 Нена́виджу!... Ти кажеш, — ти невільник...
 Не хочу я щоб ти мені й зоставсь
 Невільником...

Дмитро.

А чим же можу бути?...

Аміна.

Надією і сонечком ясним,
 Моїм очам єдиним світом-сянням,
 Моїй душі єдиним сподіванням,
 Утіхою, коханням, щастям — всім!...

Дмитро (*кидається до неї*).

Ні, годі вже!... мовчать немає сили!...
 Моя красо́, мій квіте запашний!
 Чиїб уста мовчати тут здоліли?...
 Люблю тебе безмірно, раю мій! (*Пригорта її*).

Аміна.

Коханий мій!... Люби, єдиний, милий!...
 З тобою рай, мій світоньку ясний!...

(*Схиляється йому на плече*).

Завіса.

ДІЯ ІІІ.

Сад. Інше місце, ніж у першій дії.

ЯВА І.

Панас з молодим невільником.

Панас.

Ні, я його побачивши ще спершу,
 Послухавши його, вже догадавсь,
 Що січовик із його недотепний.

Невільник.

Чому?

Панас.

Тому, що надто вже жінок
Він полюбля та ка-зна що верзяка:
Рівня красу жіночу до небес
І там іще таке він докладає,
Що до ладу й не розбереш його...

Невільник.

А цитьте! он він сам іде.

Панас.

Іде вже
Підгонити, — доглядачем зробивсь!...
Схотілося турецької роскоші,
Про те й забув, як верещав колись:
„Утечемо! вас визволю на волю!“
Тепер йому вже те не в голові,
Уже ніяк не згадує про втеки.

ЯВА II.

Дмитро, Панас, Невільник.

Дмитро (*підходить до їх*).

От Богові хвала, — сьогодні день
Удався не душний, робити лекше.

Панас.

А що тобі?... Адже не робиш сам!
Бо ти тепер уже, бач, пан, доглядач!

Дмитро.

Воно і я, сказати так, роблю...
А хоч би й ні, дак і не в тім же сила.
Не сам же я — он роблють люде скрізь,
То й посила Господь людям полегкість, —
Чомуж за це не дякувать йому?

Панас.

Пророкові подякувати треба,
Аллахові тому, чи кат їх зна,
Як зветься ще вони — ті бусурменські!...

Дмитро.

Бог, діду, скрізь один.

Панас.

Який же Бог?

Дмитро.

Той Бог, що цю багату землю й небо
Високеє блакитне сотворив,
Той, що вдихнув живу душу в тіло.

Панас.

То це й Аллах по твоєму — він Бог?

Дмитро.

Ми кажем: Бог по своєму про Бога,
Вони про теж по своєму: Аллах.

Панас.

О, ба! о, ба!... Оце тебе послухать,
То все одно, що наш, що бусурмен.
То це одна, по твоєму, і віра
Що в нас, що в їх?

Дмитро.

Ні, віра не одна:
Бо ми отак про Бога розумієм,
Вониж про це по своєму.

Панас.

А тиж

Пророка — як, чи добре розумієш?

Дмитро.

Даремне це говорите ви так.
Я не зробив вам, діду, зла й нікому.

Із наших тут ще не зробив, а ви
Так кривдите мене. За вішою, діду?

Панас.

За те, що ти у зрадники пошивсь!
Всіх присягавсь ти вивести з неволі,
Тепер же сам батіг у руки взяв.

Дмитро (*збентежений*).

Час не прийшов... Виж знаєте, що змоги
В нас не було... Казалиж ви самі,
Щоб подождать, — хай куди небудь з дому
На час який поїде цей баша.

Панас.

Та це то так... Та тільки бачу добре,
Що як би він поїхав, то й тодіб
Не поспішавсь ти, хлопче, до утеку...
Догадуюсь, куди ти стежку топчеш,
Це видно вже!

Дмитро.

Нікуди не топчу,
А думаю, що й віри не ламавши
Доглянути тут можна саду.

Панас.

Так!...

Говориш ти це гарно!... Добре діло,
Колиб воно й зробилось так усе.
Та тільки щось нема на те надії.
То я скажу: гей, Дмитре, бережись!
Не попускай отруті бусурменській,
Роскошам тим та ласощам гидким
Залазити в твою козацьку душу.
На те тебе і садівничим тут
Ізроблено, щоб ти порядкувати
Звикав, привчавсь над братом-козаком.
Невільником ти з примусу робив,
Тепер же ти годити будеш туркам.
Оце й вона, ота страшна отрута.

Що душу вбє твою і призведе,
 Що станеш ти потурнаком потроху.
 Держись гаразд, бо впасти дуже легко.
 Оце й усе, а більше вже й нема.

Дмитро.

Не хочу я, не думаю я впасти,
 Та й падати нема чого мені:
 Нічого я не зрікся і тепер
 Зоставсь такий, який я був і перше,
 Зостануся таким і далі.

Панас.

Добре!

Дай, Боже, щоб справдилось воно!...
 А що, чи вже обілати іти?

Дмитро.

Я кликати прийшов вас до обіду.

Панас (до невільника).

Покинь! ходім, бо підживитись час.

Невільник.

Та так, бо щось воно вже трохи тее...

ЯВА III.

*Дмитро сам. дивлючись у слід Панасові та молодому
 невільникові.*

Дмитро.

Цураєтесь мене? За віщож це?
 Не зрадник я і зла вам не зробив...
 А важко так на серці, мов би й справді
 Я винен чимсь... та й дуже... Боже, правий!

(*Мовчить*).

А може й так? А може й є провина?
 Хибаж не гріх робити так, як я?
 Свій рідний край і жінку і дитину
 Покинув я, я відцурався їх...

Як би раніш хто смів мені сказати,
 Що так зроблю, — кривавим боєм я
 Напасника скарав би за обра́зу!...
 А от тепер і сталось... Боже мій!
 Я бачу — гріх... *(Мовчить)* Алеж яка краса!
 Так і сліпійть!... Чи можнаж не кохати?
 Оленочко, моя дружино вірна,
 Прости мене! Я не цуравсь тебе,
 А це мене страшна нелюдська сила
 Безмірная вхопила й затягла.
 І добра ти, і гарна, і голубка,
 І зіркою мені сияєш ти, —
 Дак тут краса така ясна, як сонце,
 Як позирне́ш, то й сили вже нема:
 Душа горить, а розум туманіє
 І гріх тоді здається не гріхом.

ЯВА IV.

Фатима ввіходить.

Фатима.

Ти тут, а я тебе шукала всюди,
 Мене вона послала: ти приходи
 Не в вечері, а по обіді завтра
 Ізнов у туж альтану й жди *(Хоче йти)*.

Дмитро.

Стривай!
 Чого ти так тікаєш? Чи здорова
 Вона? Скажи! А робить щоб вона?
 Чи ще чого до мене не казала?
 Ти може що забула, то згадай!

Фатима.

Здорова, вжеж... нудьгує за тобою...
 Що казано — тобі сказала я:
 Щоб ти її в альтані дожидався, —
 Хиба тобі ще мало і цього?

Дмитро.

То певно вже баша не їде нині?

Фатима.

Зоставсь на день, а завтра виїздить
У ранці він... Колиж одміна буде,
То знов тоді я прибіжу й скажу. (*Виходить*).

ЯВА V.

Дмитро сам.

Дмитро.

У ранці він поїде — це вже певне...
Колись я ждав як щастя дня цього, —
А щож тепер?... Я кривсь од товариства,
Ім не казав, що відїздить баша.
Алеж вони довідаються завтра,
Зберуться всі і скажуть: час прийшов,
Повинен ти із нами утікати, —
Ти сам казав, сам нас на те підняв!...
І щож я їм? Що я сказати можу?
Не здужаю покинути її:
Недовгий час із нею раювання
Кайданами до неї прикував
Мене всього!... Покинуть товариство,
Зостатися — цеж зрадити своїх!
А щож мені було гидчіш од зради?
Невжеж тепер я відминився так,
Що став не той? О, Боже всемогучий!
За віщо ти мене сим раюванням
Так велико, так тяжко покарав?!...

ЯВА VI.

Жінка в турецькій простій одежі з накриттям увіходить, озираючись туди й сюди; помітивши Дмитра, підходить до його швидко з боку так, що Дмитро її не бачить

Жінка.

Таки знайшла тебе! Здоров був, Дмитре!

Дмитро *(кинувшись з несподіванки).*

Хто ти така? Чого сюди прийшла?
Чого тобі в цьому садкові треба?

Жінка.

Тебе.

Дмитро.

Мене? Хиба мене ти знаєш?

Жінка.

А знаю, вжеж... Ти в Тальниківці жив,
Покинув ти там жінку і дитину.

Дмитро *(вражений).*

Хто ти така, що знаєш так мене?
Хто ти, що все це відаєш? Кажі!...

Жінка.

Я знаю й більш: іще той день я знаю,
Як з жінкою, з дитиною прощавсь,
Самотними їх дома покидавши,
І вирвавсь ти і скочив на коня,
Полинув, зник... Менеж саму покинув...
Невжеж мене ще й досі не пізнав?!...

(Відкидає накриття).

● **Дмитро** *(вжахнувшись).*

Олено, — ти?!... Чи це мара, мій Боже?

Олена.

Це не мара, дружина це твоя
Прийшла... О, мій коханий, мій єдиний!
Я не могла без тебе жити, я
Прилинула, щоб вирвати з неволі
Тебе. *(Кидається йому на груди).*

Дмитро.

Ой цить, бо ще почує хто!...
Стривай, а то щоб хто ще не побачив...

Олена (*випускає його з рук*).

А як тебе шукала я, коханий!

Дмитро (*збентежений*).

Та як же це ти опинилась тут?

Олена.

Я розкажу... Як я страшне почула:
 В неволі ти... Я думала, що вмру...
 Я кинулась, на викуп добула,
 Позичивши, попродавши, що можно...
 Бувай здоров, мій синочку маленький!
 Я батенька твого шукати йду.
 Матусенько, прощай! гляди онука!...
 Ой, Боже мій, як мати не пускала!...
 Небитими степами я пішла.
 Хоч страшно йти, та помагає Бог.
 І Він мене направив ночувати
 До пана в двір, — до турків їхав пан
 Послом од нас.. Навколішки я впала,
 Благаючи, щоб він мене узяв
 До табору свого, — і він послухав, —
 Хай віку Бог йому за те продовжить:
 Оттако я і опинилась тут.
 Два тиждні тут шукала все тебе —
 І це знайшла, щоб вирвати з неволі.
 Як їхати посел до дому буде, —
 У купі з їм поїхалиб і ми.
 Як би твій пан за викуп мій тебе
 Пустив; колиж заправить він ще більше,
 Зостануться я, робитиму йому
 І викуп твій я зароблю у його.

ЯВА VII.

Фатима надходить, але вбачивши, що Дмитро з Оленою розмовляють, ховається в куці, щоб підслухати.

Олена.

Чогож мовчиш ти, милий? Ти такий,
 Мов би мені ти, Дмитрику, й не радий.

Не поспитав про сина ти мене,
 Про матінку... Моя порадо люба, —
 Дружинонько!... промов же слово ти!
 Я довго так була без тебе, ждала,
 Далекий шлях степами я пройшла,
 Щоб глянути на тебе, щоб почути
 Те слово знов, — скажиж мені його!..

(Дмитро мовчить).

Мовчиш?... Мені не знаєш що сказати?
 Так довго ми не бачились і ти
 Ласкавого словечка пригадати
 Не здужаєш, не можеш ізнайти,
 Щоб вірною дружину привітати?
 Чогож це?... Щоб тобі?... Скажи мені!

ЯВА VIII.

Панас вертається.

Панас.

А це ще що?... Чого це тут жінота?...
 Та ти, бачу, потурчився у край:
 До панії любенько стежку топче
 І цю сюди приводить у садок.

Дмитро.

Не смійте ви того казати, діду!

Панас.

Який страшний!... А не ходи туди!...
 Я бачив сам, як позавчора нишком
 В альтаночку до неї ти сховавсь.

Олена.

Так он воно!... Так он чого стріваєш
 Немов чужу свою дружину ти!...
 Та може — ні, це помилка, — скажи бо!...
 Мій Дмитрику, скажи, — дід помиливсь?

(Дмитро мовчить).

Мовчить... то то вже правда?... Боже милий!...
(Хапається за голову і прихилиється до дерева).

Панас.

Дак он це що! Це жіночка його!...
А я гадав, що це яка туркеня...
Біднесенька! Забилася сюди,
А тут таке... Вертайся на Україну:
Вже він не твій, уже пропав на вік!

Олена.

Пропав на вік!... Одно сияло сонце
І згасло вже, бо світить не мені,
Закрилося від мене туманами...
Скрізь темно, ніч... Алеж за віщо це?
За віщо ти свою дружину вірну
Міг промінять отут на бусурменку?
Чому мовчиш? Не відмовляеш чом
Ти, зраднику?! Ні, Боже мій, не те
Хотіла я сказати, ні!... *(Спиняється)* Покинув,
Зрікаєшся... Та ні! Не можнаж так!...
Не могу я... Ой, Господи, хотіла
Сказати щось — і слова не знайду...
Я все життя віддам, щоб повернути
Ізнов тебе... кохаю над життям...
Вонаж не дасть свого життя за тебе,
Вона тебе кохатъ не може так...
Хоч як вона нехай тебе кохає,
А все її я переважу в тім!

Панас.

А вжеж, що так! Тож жінка, то дружина!...

Олена.

Та не мовчиж! озвися хоч слівцем!

Дмитро.

Що я скажу? Що я найбезщасніший
Тепер за всіх?

Олена.

Найбезщасніший ти?
І принесла нещастя я? Ой, Боже!
Яж думала, що щастя принесу!...

Гаразд! Щоб ти щасливий бути міг, —
Я відціля піду, вернусь до сина,
Самотная свій вік важкий звікую..

Панас *(до Дмитра)*.

Пускай її, — нехай собі іде!
Не вернеться: далеко Україна...
А може й так, що стрінуть у степах
Її вовки, голодні сіроманці,
І рознесуть кістки її в яри...

(Дмитро здригається).

Олена.

Оце булаб мені найкраща доля:
Відразу смерть, не мучитися вік.

Панас.

А то бува, як Бог не пожаліє,
Та у степу наскочить татарва,
То забере, в ясир її потягне,
І купить пан якийсь її в гарем —
От, може, цей твій пан її і візьме...
Це, знаєш, би було: твій пан би взяв
Її собі — з душі знущатся й з тіла:
Це буде так, мов помінялись ви,
Бо візьме пан її, тиж — панську жінку.

Дмитро.

Ой, Боже мій!...

Панас.

Ти Бога тут не клич,
Бо щастя це твоє без Бога краще
Та тільки ось: чи буде щастя те,
Як знатимеш, що твій єдиний син
Без матері конає десь, а мати...
Ще гіршеє терпить вона, бо з неї
Знущатся в гаремі бусурмен?

Дмитро *(стрепенувшись)*.

Чого мене лякаєте страшним?
Самі його вигадуйте нащо?

Панас.

Авжеж! авжеж! це вигадки дурні!...
 Кохайся тут, милуйся тут, забудь
 Ти рідний край і віру, жінку й сина.
 Усе забудь: все затопчи, зробишь
 Потурнаком, ізрадником гидким,
 Своїх людей, братів своїх — рабами
 Ти пороби, зробишь над їми паном,
 Та вже тоді й щасливий будь собі!

Дмитро.

І буду!

Олена.

Ні, не будеш ти, безщасний!
 Одурений оmanoю в цей час,
 Засліплений, ти бачити не хочеш
 Тії біди, що дожида тебе,
 Немов той звір, що здобич дожидає.
 Хай місяць, рік втішатимешся ти
 Тим краденим своїм непевним щастям,
 А далі їй докучить, і вона
 На іншого тебе вже промінє,
 І будеш знов згордованим рабом
 Хилитися під нагаєм турецьким.

Панас.

Так, дочко, так!... Кажи йому, кажи!...

Дмитро.

Ти все мені нещастя пророкуєш.

Олена.

Згадаєш ти свій рідний край тоді,
 Згадаєш ти усе, що мав колись.
 Тоді тебе немов яка сила
 До тих степів, лісів, зелених лук
 Потягне враз; своїм диханням вільним
 На тебе степ дихне; Дніпро старий
 Мов зашумить порогами до тебе,
 І запашніш запахнуть рідні квіти

За всі чужі, хоч пишнії квітки,
 Що так тебе спянили тут на час.
 Безмірною нудьгою занудьгуєш
 За піснею, що дома ти співав,
 За рідними, що дома ти покинув...
 Почуєш ти, мов з Січі хтось гука:
 Сюди! ставай за рідний край, за волю!
 Почуєш ти і кинешся, й на плечі
 Тобі нагай турецький упаде!...
 Ти вирватись з неволі не здолаєш
 І прокленеш той час, що зрікся ти
 І рідної країни й волі... Боже!...
 Така страшна, така несвітська мука,
 Найгіршая за муки всі людські,
 Тоді тобі пригнітить бідне серце,
 Що тільки я подумаю про те, —
 Моя душа вже гине, рветься з жалю.
 О любий мій, коханий, дорогий!
 Повір мені, повір і схаменися!
 Про душу ти свою забув, — згадай:
 Найбільшая у Бога буде кара —
 То зрадникам! Мій Дмитре, схаменись!

Дмитро (*кидається до Олени*).

Оленочко моя!... голубко!... серце!...
 Прости мене! я збожеволів був!...
 Як думати я міг хоч би хвилину,
 Щоб рідний край, щоб вірною тебе
 Хоч на яку ясну красу змінити!
 Забудь, що я казав: то був не я!
 Геть звідціля! тікаймо швидче, швидче!
 Не віддадуть мене за викуп тут:
 Ратуєчись, всі мусимо тікати.

Олена.

Я знала це... Я знала — буде так...
 Мій соколе!... Яка я рада знов!...

Панас.

Оце й мене ви діти, призвели,
 Що плачу я... Це, дочко, ти зробила:

В твоїх устах ожив наш рідний край...
 Згадалося... усе — кайдани й воля...
 Хоч я й старий, а от немов дитя...
 Ну й жіночка у тебе, Дмитре брате!
 За нею й я пішов би хоч куди.

Дмитро.

І підемо!... Баша у ранці їде,
 А ми у степ — і хай поможе Бог!

Панас.

Бог помага кайдани розбивать!

Завіса.

ДІЯ IV.

Сад. Те місце, що і в третій дії. Смеркає.

ЯВА I.

Аміна та Фатима увіходять.

Аміна.

Ти кажеш, тут вони зустрінуться мають?

Фатима.

Вмовлялися, що прийде в цей куток,
 Як смеркнеться, ся жінка, та й у купі
 Тікати всім... Ти так уся й тремтиш...

Аміна.

Ти думаєш, — з страху, з жалю дурного?
 Ні, я тремчу, бо хочу мститись я!
 Бо від цієї пекельної жадоби
 Горить мені у голові, в грудях!...
 Я вся горю!... О, хочу я помститись
 Над зрадником!... Так зрадити мене!
 Все віддала йому, що можна дати
 Кохаючи!... Усе я віддала!...
 Скорилась я усім його бажанням.

Забула я, що він невільник, раб,
 Із темної його узявши ночі,
 Я підняла аж до ясного дня,
 Вщасливила його, йому, рабові,
 Зробилася рабою я сама, —
 І зрадив він!... І він мене ізрадив!...
 На світі цім чи є гидчіше щб,
 Є гірше щб за це злочинство чорне?
 Нема! кажу: нема!... і заробив
 Найбільшої собі за те він карі!...
 І я помщусь! о, страшно я помщусь
 Над обома!

Фатима.

Та за́щож кара й жінці?
 Як добрая вона сюди прийшла,
 Щоб визволить з неволі чоловіка,
 Якаж її провина тут? Адже
 Як би свого любила чоловіка,
 Зробилаб так запевне й ти тоді.
 Здається, що нема її провини.

Аміна.

Говориш ти: нема? нема? Скажи:
 Ти бачила: вони тут цілувались?

Фатима.

Еге, було... Здається, що було.

Аміна.

А, бач, було!... О, кляті! цілуватись!...
 Як смів її він цілувать, коли
 Він цілував мене? Вона як сміла,
 Як зважилась торкатися до його?
 Тут я його люблю, тут я кохаю!...
 Хиба вона його отак, як я
 Любитиме? Чи може? Ну, кажи!

Фатима.

Та мабуть же виходить так, що може.
 Адже вона шлях довгий і страшний

Сюди пройшла, нічого не злякалась.
 З усіх країн далеких і близьких
 Багато є у нас усяких бранців,
 А чи було багато тих жінок,
 Що їх сюди приходили шукати?

Аміна *(помовчавши трохи, помалу).*

Так, правду ти сказала .. Любить дуже...

(Відразу палко)

Та я того не хочу, щоб вона
 Любила так!... Не хочу, щоб і він
 Любив її! Мені він присягався,
 Що тільки я сама в його душі!...
 А, зраднику! ти думав — так минеться!...
 Помилишся!... Я покажу тобі!...
 Я губи ті, що сміли цілувати
 Вони мене, — геть випечу вогнем, —
 Хай більше вже нікого не цілують!
 Я руки ті, що сміли обнімати,
 Їх катові оддам, щоб одрубав, —
 Щоб більше вже не обняли нікого!
 Я очі ті, що так мене дурили, —
 Сама тобі їх повиймаю геть!
 Вже більше ти нікого не одуриш!
 Тоді іди! Кохайсь із нею ти!
 Цілуй без уст і без очей дивися
 Ти на її красу і пригортай
 На груди ти її — без рук!...

Фатима.

Аллах!

На віщож так уже карати страшно?
 Тож світовé: любив, тоді покинув —
 Чоловіки вже з роду всі такі.
 Нема чого так тяжко тим журитись.
 Хиба уже більш нікого й кохати?

Аміна.

Облиш!... Хиба ти розумієш це?
 А він мене не покарав хиба?

Ой, Боже мій!... Ой, Боже мій єдиний!
 За віщож це усе? За віщо я
 Терпіти цю повинна муку? Чом
 Всі на світі те щастя мають, щастя,
 А я його не мала ще ніколи?!...
 Я крихітку була придбала й ту
 Віднято вже... За віщо це?

Фатима.

Та годі,
 Бо вже ось ось вони сюди надійдуть,
 Та й інший хто щоб не почув бува...

Аміна

(ходить кілька часу туди й сюди, заспокоюючись).

Мовчатиму... Нехай вони ідуть...
 Пильнуй же там і як вона увійде,
 То хвіртку ти мерщій замкни й біжи
 Та пана клич.

Фатима.

А ти йому казала
 Про це, чи ні?

Аміна.

Умовила його
 Зостатися цей день, а не казала
 Йому чого.

Фатима.

Ти за куці сховайсь,
 От за оці, — отут не буде видно:
 Невільники іще не всі з роботи
 Відсіль пішли, бо гомін у саду...
 Не зараз ти до їх виходь, загайся,
 Бо поки ще ту хвіртку я замкну
 Та збігаю до пана поки...

Аміна.

Добре!
 Хай з слугами іде баша, не сам...
 Не гається нехай, а прийде швидко,
 Щоб не втекли вони. Скажи йому

Там що страшне... таке, щоб він одразу
Прибіг... Ідиж!

Фатима.

Та вжеж іду, іду!...

(Виходить, Аміна стас за куці).

ЯВА II.

Дмитро й Олена.

Дмитро *(сам увіходить).*

Нема її... Чи їй чого лихого
Не трапилось? Тут може бути все...
Та ні, це так... ще рано, тим немає...
О, Боже мій! невже даси мені
Побачити мій рідний край коханий?
О, дорогі, о, вічні ясні зорі!
Ви сяєвом пречистим з висоті
До вищих діл підносите нам душу, —
Присвічуйтеж невірникам сумнім
Далекий шлях до радісної волі!...

Олена *(ввіходе й озирається).*

Ти, Дмитре, тут... Ой, Боже, страшно як!

Дмитро.

А що хиба? Щось бачила, чи чула?

Олена.

Здалось мені, як я сюди ввійшла,
Неначе щось зашелестіло ззаду.
Мов бігло що... Біда, як хто довідавсь
Та назорів!... У вас готово все?

Дмитро.

Готово все.

Олена.

А деж це товариство?

Дмитро.

Всіх замкнено: звичайнож на ніч так...

Але ключі від тих льохів у мене, —
 Мерщій ходім і я їх відімкну. (*Виходять*).

ЯВА III.

Аміна сама.

Аміна (*виступаючи за куців*).

Ідіть! ідіть!... там замкнено вже все
 І помста вже над вами почалася.
 Не втечете ви з рук моїх тепер.

ЯВА IV.

*Дмитро та Олена вертаються і не помічають ще
 Аміні.*

Дмитро.

Хтось хвіртку ту замкнув... Не можна з саду...

Олена.

Це зрадив хтось...

Дмитро.

Ще хвіртка є одна...

Олена.

Веди мерщій!

Дмитро.

Ходім!... Кущами пройдем...

Аміна (*виступає за куців*).

Стривайте бо! Не поспішайте так!...
 Ви думали втекти? Надію киньте!...
 Все замкнено з усіх боків і ви
 Вже сидите у пастці, наче пара
 Тих мишенят дурних. Чи добреж те
 Сальце, що вас привабило у пастку?

Олена (*тулиться до Дмитра*).

Ой, хтож оце? Вона?... Вона?... скажи!

Дмитро.

Еге, вона...

Олена.

Пропалиж ми на віки!

Аміна.

А правду ти сказала: ви пропали.
Куди беруть із пастки мишенят?
Їх оддають котові, щоб поїв.
Є і на вас у мене кіт путящий,
Ось прибіжить, — я вас йому віддам...
Побачимо, що будете робити!...
А, зраднику! ти думав утекти
І сподівався, що це тобі минеться?
Забув про те, як присягавсь мені!
Дак я усе те добре памятаю
І муками згадаю так тобі,
Що будеш сам благати в мене смерти.

Дмитро.

Віддай ключі!... віддай!... пусти мене!
Давай сюди, бо задавлю без жалю!

Аміна.

То й задави!... А лиха не минеш.
Вже он біжать, в саду вже гомін чути:
То з слугами баша — узяти вас.

(Чути гомін і як люде біжать).

Дмитро *(до Олени).*

І справді йдуть. Тепер нам край приходе.
Не минемо, Олесю, ми біди!

Олена.

І вмерти я з тобою в купі рада.

(Дужче тулиться до його).

ЯВА V.

Баша вбігає з слугами.

Баша.

Що сталося?... Аміно, що тобі?
Чого мене?... А це тут хто з тобою?...

Аміна.

Це зрада тут!... Казав, що бережеш
Мене, як світ своїм очам, а ось
Улізла вже сюди і чорна зрада.

Баша.

Та зрадник хтож? Де він?... Не розумію.

Аміна.

Тебе й мене хотів невільник цей
Ізрадити: з чужинкою цією
Ізмовившись, він утекти хотів,
А може ще й страшніші заміри
Ховалися у зрадницьких серцях.

Баша.

А хтож вона? Неначе правовірна...

Аміна.

Одежею така, а справді — ні,
І через те я так її боюся.

Баша *(до Олени)*.

Хто ти? скажи мені!... Чого прийшла
До нас сюди? Які були заміри?

Дмитро.

Ти не питай її, я сам скажу
По правді все, що думали зробити:
Хотіли ми втекти у рідний край.

Баша.

А, клятїї невірнїї джавури!
Так зрадити хотіли ви? Гаразд!

Не будете ви зраджувати більше:
Я очі вам невірні повиймаю,
Щоб ви шляхів шукати не могли.

(До слуг)

Візьміть обох, закиньте у тюрму.
Я їхати повинен вранці з дому,
Та скоро я вернусь — і кара вам!

Слуги.

Бери!... бери обох!... Ану, ходім!...

(Хапають Дмитра й Олену).

Дмитро *(пручаючись).*

Ех, от як би та шабля у руках!...
Яб показав тобі, башо-катюго,
І панським псам твоїм, як козаки
Турецькїї довбешки вміють сікти!...

(Слуги виводять Дмитра й Олену).

ЯВА VI.

Баша й Аміна.

Баша.

Що сталося — ніяк не розумію...
І звідки тут ця жінка узялась?...
А я таки перелякавсь: убігла
Оця дурна, зчинила галас, крик,
Що сталося тобі якесь нещастя,
Що хтось напав на тебе.. я й побіг...
Ти заспокойсь, душі моєї квітко,
Невільників нікчемних ти забудь:
Ті пси уже в тюрмі тепер сидять...
Хотілосяб мені, щоб одіздивши
Мою зорю спокійною лишити.

Аміна.

Спокійною не можу бути я,
Коли навкруг усюди зрада тут.

Баша.

Та деж вона, та зрада, тут усюди?

Аміна.

Чогось мені й невільника цього
І отії чужинки дуже страшно.

Баша.

Боїшся ти?... чогож?... не розберу...
Атже вони в тюрмі, а як вернуся, —
Я голови звелю їм повтинати,
Коли вже так боїшся дуже їх.

Аміна.

Щоб не втекли вони в ночі, боюсь
Та щоб чого лихого не зробили.
Поїдеш ти, зостанусь я сама
І мучитись сама думками буду.

Баша.

Не можуть же вони втекти ніяк,
Бо мури тут такі, що їх пробити
Не здужає ніяка людська сила.

Аміна.

То двері є — ті не такі міцні.

Баша.

На дверях же замки міцні за те,
Та й варта ще їх добре берегтимо.

Аміна.

Ох, я боюсь, боюся я чогось!..

Баша.

А коли так, то зараз те зроблю,
Що намірявсь я згодом ізробити:
Їх вивести звелю та у дворі
Їм голови скажу я повтинати.
Як упадуть ті голови, — сама
Побачиш ти і знатимеш, що більше

Того, що так страхало, вже нема.
Ми зараз все це зробимо швиденько,
От тільки я скажу, — ти постривай!...

Аміна (*здрігається*).

Ні, ні!... Цього не хочу я, не хочу!...
Я бачити не можу крови, — геть!...
Та й за що їм виймати очі з лоба,
Чи голови втинати?... За що це?
Що утекти на волю замірялись,
У рідний край? Зробив би так і ти,
Колиб ти був так, як вони, в неволі.
Не хочу я!... не хочу!... не роби!...
Ти чуєш же!... Ні, ти мене не хочеш
І слухати!... тобі мої слова
Байдуже всі!...

Баша.

Та не байдужеж!... Тільки
Не розберу ніяк, чого ти хочеш.
То кажеш ти, що так боїшся їх,
То не даєш, щоб я їх покарав.
Гаразд! я так зроблю, щоб не боялась
І спала ти спокійно у ночі:
Замкнути їх звелю двома замками
І принести ключі тобі. Сама
Їх, поки я приїду, берегтимеш,
А там уже я дам порядок їм.
Чи добре буде так? чи будеш певна?

Аміна.

Та буду вже.

Баша.

Аллахові хвала!
Тепер піду і сам за всім догляну. (*Виходить*).

ЯВА VII.

Фатима й Аміна.

Фатима.

На віщо ті ключі тобі здались?

Невже це ти і справді так боїшся
Беззбройного в неволі чоловіка
Із жінкою? Та чим вони страшні?

Аміна *(мовчить якийсь час)*.

Чи справді я боюсь? Еге, боюсь:
Цеж добич та, що так її бажала!
Вона мені тепер є найдорожча
За все життя моє. А ні, не так:
У їй тепер усе моє життя.

Фатима.

Щож хочеш ти оце робити з їми?

Аміна.

Робити що?... Не думала про те.
Помщусь! а як — іще того не знаю,
Бо думала я досі про одно:
Щоб не втекли вони, щоб їх піймати, —
Тепер же час і помсту їм добрать...
А як — скажи — ти думаєш, Фатимо,
Як покара його за це баша?

Фатима.

Та голову, чи що, йому зотнуть,
Чи геть йому повипікають очі:
Звичайно так бува рабам таким,
Що думали втекти. Це ще без тебе
У нас було... Тоді один тікав,
Дак випекли йому залізом очі
Роспеченим... А він, лихий, почав
Ганьбити так та ганити пророка,
То голову йому баша звелів
Одтяти геть... А одного на палю
Посаджено було, — дак довго той
Усе кричав...

Аміна.

Ой страшно, Боже правий!...

(Мовчить).

Ні, ні! того він заробив і хай

Ззнає він!... Мені він присягавсь
 І зрадив він... до дому утікав...
 А що, колиб і справді пощастило?
 Вернусяб він до рідної землі
 І був би там щасливий... А скажи:
 Так не було тобі, щоб поривало
 Вернутися в свою країну?

Фатима.

Ні!

Який же край мені за цей рідніший?
 Я тут зросла і прожила ввесь вік, —
 Про инше все уже давно забула.

Аміна.

То правда: ти хотіти не могла...
 А от йому — схотілось... Що це я?
 Я не про це, — про помсту думать мушу.
 Щож думати? Ой Боже мій, горить
 Душа моя!... сама уже не знаю,
 Що мушу я робити... що почати...
 Побачити його ще хочу я...
 Щось думала я ще... Ой, Боже мій!
 На віщо він мене покинув, зрадив?!...
 На віщо він не пожалів мене?!...

(Ридаючи, схиляється на груди Фатими).

Завіса.

ДІЯ V.

Похмура тюрма. В горі малесеньке віконце з ґратками.
 Праворуч у кутку якась примостка.

ЯВА I.

*Ліворуч, назад сцени, сплять невільники, лежучи долі. Пра-
 воруч, на примостці, сидять Дмитро, Олена й дід Панас.*

Панас.

Минає ніч. Держать нас у тюрмі,
 А гблови іще на в'язах цілі.

А нахвалявсь доглядач, що утнуть
 Нам їх кати... а декому по оку
 Геть випечуть... Оттако утекли!..
 Воноб дарма, як би тебе, Оленко,
 Тут не було... А всеж ти не сумуй:
 Всім тільки раз, дитино, умірати!..
 А може ще пошле нам щастя Бог,
 Що і живі зостанемось: без Його
 На світі цім не робиться ніщо.

Олена.

Ні, годі вже! Немає вороття!..
 І я мою дитину люблю, сина
 Ніколи вже на руки не візьму,
 Не пригорну маленького до лоня,
 Цілуючи!.. Ой, Боже-світе мій!..
 Як би сама я тільки умірала,
 То лекшеб це... Тепер же сталось так,
 Що я його *(на Дмитра)* моє кохання й щастя,
 І вас усіх до смерти довела:
 Яб не прийшла, то не булоб нічого.

Панас.

Оттак скажи!.. Однак тікалиб ми,
 То все одно тогоб ми не минули...

Дмитро.

Це винен я: як би я не грішив, —
 Не так воно тодіб усе складалось..
 Простіть мене!.. А ти мене найбільше,
 Єдина, прости, що я збавляю
 Тебе життя!

Олена.

О, Боже правий мій!
 Яж смерть тобі з собою принесла!..

Дмитро.

Як згадую, де був я і куди
 Я міг зайти і чим я міг зробитись, —
 Горить моє обличча з соромá!

Ні, краще смерть, аніж таке життя!
 А ти мене від його врятувала
 І від гріха найгіршого, від зради,
 Ти доброю рукою одвела.
 Я дякую, єдина, вірна, люба!
 Ти доброго та чесного життя
 Вже не могла мені назад вернути, —
 Дак ще мені зосталась чесна смерть.

Панас.

Так, синку, так, бо смерть усяка ліпша,
 Аніж стидке та зраднєє життя.
 Як не судив Господь нам умірати,
 То не вмремо й тепер, хоч близько смерть;
 Колиж звелить, то це вже неминуче...
 Не винен тут ніхто, бо це сам Бог...
 Утиштесь, дітки, не нарікайте!
 Спочиньте ще!... І я піду спочить...

(Іде ліворуч і лягає з невільникami).

Дмитро (до Олени).

І яб умер, життя не пожалівши,
 Як би й тебе на смерть страшну не вів.
 Як би могла ти знов щаслива жити,
 Вернувшись до дому в рідний край,
 Старенькую там доглядати матір
 Та одинця кохати сина й тим
 Маленькому всю душу напоїти,
 Чим батькові його ти напоїла,
 Щоб зрісши він, за батька й рідний край
 Як лицарь став, — я вмер би з упокоєм
 У цій тюрмі. Тепер же смерть твоя
 Мені докір, мій непростіний гріх.

Олена.

Ні, Дмитрику: Бог милосердний може
 За смерть таку простити всі гріхи,
 І на тому нас не розлучить світі,
 Як на цьому до купи звів на смерть.

Дмитро.

Коли і там Господь нас не розлучить, —
Не страшно нам і смерти, — хай іде.

(Чути, брязкає замок, одчиняються двері).

Олена.

Оце вона прийшла уже до нас.

ЯВА II.

Аміна ввіходить і спиняється спершу біля порогу.

Аміна.

Як темно тут... Не бачу я нічого...
А! ось де ви: у купці сидите!...
Прийшла до вас поласувати я,
Поглянути, як ви тут перед смертю
Милуєтесь... Кажіть мені спасибі,
Що вас отут до купи я звела!...
А чом же ви не кажете нічого,
Не хочете подякувати? га?

Дмитро.

Тобі того, щоб тіло вбити, мало,
Дак ти прийшла ще й душу нам вразить?

Аміна.

А чом же ні? А ви хіба жаліли
Усе мене? Ти, зраднику, жалів?
Ти не вразив?

Дмитро.

Так, правда, я караюсь
За вчинок свій. Я дуже помиливсь,
Зробив я гріх: на тебе очі звів...
Я мусів так ніколи не робити...

Аміна.

Ха-ха-ха-ха!... Якої він співа!...
Ну, зраднику, скажи мені ти щиро:
На кого це ти проміняв мене?

Хиба вона така, як я краса?
Чи з нею ти мене рівняти можеш?

Дмитро.

В душі її великая краса.
Ти хвалишся обличчям, що спянила
На мить одну та й годі, а тепер
На смерть мене даєш немилосердно.
Вонаж бо так зо мною не зробила,
Хоча її я й тяжко уразив.
Намучившись, вона мене знайшла:
Ані шляхів далеких на злякалась,
Ані країн чужих, — сюди прийшла...
І не любов вона зустріла, — зраду,
Та, добрая, не мстилась, а простила!

Аміна.

Еге, хвали, хвали!... А леж за те,
Що я така погана, а вона
Такая то вже гарна, — я і знищу
Її, таку вже гарну... Я баші
Її віддам, — йому на втіху буде,
Із неї він знущається нехай;
А як уже зганьбить її до решти,
Тоді звелю її в мішок зашити
Та й кинути у море. Що? Гаразд?
Скажіть, чи так вам буде до смаку?

Дмитро.

Ой, Боже мій!... Олено, серце, бідна!...

Олена.

Ні, Дмитре, ти того не бійсь ніяк.

(До Аміни).

Я думала, що ти таки людина,
Аж бачу — ні! Ти в людськiм тілі зло
Безмірнеє, лихе... Та я зробити
Не дам тобі того, що хочеш ти:
Мене баші не можеш ти віддати,
Бо зараз же я розкажу йому,

Що ти його ізрадила, — тоді
 Вже не мене — тебе в мішо^к зашиє
 І втопить він. Сама це добре знаєш
 І ти баші мене не віддаси.

Дмитро.

Я сам про це, про наш з тобою гріх,
 Кричатиму, як виведуть на страту,
 Благатиму башу мене скарати,
 Їїж відсіль до дому відпустить.

Аміна.

Чи ба! вони це зрозуміли добре!
 Ну, не віддам її баші, алеж
 Звелю убить обох вас тут, в тюрмі, —
 Хиба вже так вам байдуже про смерть?

Дмитро.

До неї ми уже наготувались,
 То нам вона і не страшна тепер.

Олена.

Та й роду ми козацького і смерті
 Вже звикли ми у вічі зазирати.

Тимчасом дід Панас, голосної розмови дочувшись, підводиться й стає: за їм прокидаються й інші невільники.

Дід Панас

(ставши перед Аміною).

Чого сюди прийшла ти, зла людино?
 Іди відціль!... Готові ми на смерть:
 Своїм катам скажи — нехай ідуть,
 Самаж до нас ти не мішайся більш
 І не займай огидними словами
 Ти нам душі!... Йди, зраднице, відціль!

Аміна.

Гаразд, піду... Хай з вами кат говорить!...

Дід Панас.

Нам ліпший кат, ніж бачити тебе.

Невільник 1

Мерзеную лукавую змію!

Невільник 2.

Бодай би ти й на світ не народилась!

Невільник 3.

Вродившисьяж, пропала тойже час!

Невільник 4.

Бодай тобі і сонце не світило!

Невільник 5.

Щоб люде скрізь усі тебе кляли,
Де ти ступнеш, де словом озовешся!

Невільник 6.

Щоб і земля не приняла тебе!

Аміна

(поступається назад і мов хоче оборонитися рукою).

Завіщо ви так кленете мене?

Невільник 1.

За те, що ти ізрадила своїх.

Невільник 2.

Стоптала хрест і рідний край під ноги.

Невільник 3.

І нас усіх на муку віддала.

Аміна.

Робити зла я не хотіла вам,
Це я його *(на Дмитра)* хотіла накарати.

Дмитро.

Так ти мене самого і карай,
А їх пусти, — вониж усі невинні.
Пусти й її: чим винна єсть вона,
Що викупить мене прийшла з неволі,

Не знаючи нічого, що тут є?
Тож тільки звір не може розібрати,
Хто винен є, хто ні, і рве усіх, —
Людинаж ти, повинна розуміти!

Дід Панас.

Грішила ти, а ми за гріх гидкий
Своїм життям повинні заплатити!
Хай наша кров на тебе упаде
І хай побють тебе невинні сльози
Батьків старих, бездольних матерів,
Дітей малих, пташат посиротілих,
Братів, жінок і сестер-жалібниць —
Отих усіх, що плакати по нас,
Безщаснії, рвучи волосся, будуть
І проклинать зрадливую тебе!

Аміна.

Ні, Боже мій!... Не так!... Ці сльози, кров —
Це не моє... того я не хотіла...
Не хочу я...

Дід Панас.

Але зробила те!
І дожидай Господнього ти грому!
Як гадину роздавить Бог тебе:
І на цьому тебе скарає світі,
І на тому!...

Невільник 4.

В пекельному вогні
Щоб мучилась, не знавши відпочину!

Невільник 5.

Бо так і Бог, як ми, тебе прокляв!

Невільник 6.

І не простить!

Невільники.

Будь проклята на віки!
Будь проклята!... Будь проклята!...

Дід Панас.

Амінь!

Аміна.

О, Господи!... Стривайте! не клянїте!...
Я бачу вже: грїшила я... Алеж
Мене страшнє нещастя пригнітило,
Неволею стоптала віру й край...

Дід Панас.

Та волею ти потім панувала
І волею в неволі нас держїш.

Дмитро.

Невже в душі і крихотки нема
Ані жалю, ні милосердя в тебе?
Не хочуж я від кари утекти:
Бери мене, — як схочеш, так і муч,
А їх пусти, нехай того не знають.

Дід Панас.

Колиб тебе турецькїї роскоші
Не надили, — ти з намиб утекла,
А не булаб сама у цїй неволі
І нас катám не віддавалаб ти!...

Олена.

Згадалаб ти, як любá рідна ненька
Тебе малу до лоня пригортала,
Як батенько дочку свою кохав. .

(Аміна затуляється накриттям).

Сестриченьку і братіка згадалаб...
Згадалаб ти найкращий в світі край:
Сади-гаї, квітчасті наші луки,
Широкий степ... могили на степу,
Козацькїї високїї могили...
Дніпро старий... Ой, Боже правий мій!
Як би ще раз почути рідну пісню,
Послухати, як верби там шумлять.
Побачити, як сяють наші зорі,

Обнять синка маленького... — тоді
Хоч і вмірать!...

Аміна *(рідкоючи)*.

Ой Боже! Боже мій!...

І ні рабів нема там, ні невольниць...
І вільною я там була, зросла...
І проклята... і проклята на вік!...

Дід Панас.

Коли тобі в душі не вмерла правда,
Коли вона прокинулась, встає,
То не барись, покинь гидке життя,
Покинь чуже, усіх цих бусурменів,
Вернись назад до рідної землі
І там свій гріх спокутуй щирим серцем,
То Бог простить.

Олена *(підходячи до Аміни)*.

Еге, простить усе...

Аби сама того схотіла тільки,
Вернулася душею до своїх
По щирості... Давно ти у неволі?

Аміна.

Вже пятий рік...

Олена.

Така ще молоденька!...

І забрано від рідних, дорогих,
І кинуто серед чужих!... Атже
Зосталися у тебе батько й ненька?
І любий брат? Сестриця-жалібниця?

Аміна.

О, краще цить, не згадуй ти того,
Що вже воно не вернеться по вік,
Про що мені і думати не вільно!

Олена.

О, вернеться!... Все можеш ти вернуть...

Аміна.

Ні, пізно вже!... Бо я зламала віру
І туркові я жінкою була.
Людей своїх я мала за рабів, —
Вернутися у рідний край такою
Не можу я: мені не буде щастя.

Олена.

Кинь ці думки! Воно минеться все,
Забудеться усе і буде так,
Мов ти на світ ізнову народилась.
Не одвертайсь!... Послухайся мене!
Я як сестрі тобі добра бажаю.

Аміна.

Мені добра бажаєш ти? мені?
А яж тобі приготувала смерть!
Бо вернеться баша і буде кара.

Олена.

Так Бог судив!... Не буду я клясти
Тебе за те! Сама я жінка й знаю,
Як тяжко те знести, що ти знесла.

Дмитро.

У справі цій тут винен тільки я.,
Я каюся, панове-товариство, —
Я согрішив і вам біди завдав
Своїм гріхом... Я каюся, Аміно,
Що я й тобі занапастив життя...

Аміна.

О цить бо, цить!... Болюче не вражай!...

(До Олени).

На ключ, візьми!... Одімкнеш хвіртку з саду...
А там байдак. . На волі всі!... Ідять!...

Дід Панас.

І ти іди, тікай із нами в купі!
Ми вернемось ізнов на ясні зорі

У рідний край, на тихі води... Знов
Побачимо своїх... Ну, не барись!

Аміна.

Не можу я, не можу!... Я пропаша!
Великії мої гріхи й мені
Вертатися до дому вже не сила.
А вам іще цвіте життя — ідіть!
Не гайтеся!... Чогож ви стоїтє?

Олена.

Ми хочемо, щоб з нами й ти пішла.

Невільники.

Щоб з нами й ти!... Ходім з неволі в купі!...

Аміна.

Я не піду, — про це вже я сказала...
Як вернетесь щасливо в рідний край,
То за мою молитесь грішну душу...
Тепер же йдіть! Нехай поможе Бог
В дорозі вам!... Не гайтеся! спізнитєся!

Дід Панас.

Нехай же Бог тебе благословить
І зглянетєся на тебе так, як ти
Ізглянулась на нас ласкавим серцем!
Як рідную я в молитвах тебе
По вічний вік ізгадувати буду.

Невільники.

Дітей своїх молитесь навчимб,
Щоб Бог послав тобі розвагу в горі
За те добро, що волю нам даєш!

(Кланяються).

Дмитро.

Прости мене й прийми моє прощення!

Аміна.

Прощай!... Іди!...

Олена.

В моїй душі до віку
Ти житимеш...

Аміна.

Ідіть уже!... Ідіть!...

Дмитро.

Не гаймосяж, панове-товариство!
Мерщій ходіть, — нас воля дожида.

(Виходять. Аміна застається сама).

ЯВА III.

Аміна сама.

Аміна.

Пішли... пішли... я їх сама пустила...
Ще можу їх вернути, тут вони.
Не хочу я... Їх воля, воля дожидає...

(Доходить до примостки й сідає на неї, прихилившись до муру, і так сидить якийсь час мовчки).

Немає

Ні одної душі такої тут,
Щоб їй могла гріхи свої сказати,
А час прийшов, що треба сповідатись...
О, Боже мій!... Тобі я сповідаюсь...
Почуй мене!... Почуй мене й прости!...

Примушено мене зректися віри
І продано в оцей гарем гидкий...
Був час один, що розум стуманів,
Себе я мов щасливою почула,
Та то була облуда... Встало знов
Усе в душі... Хоч як я силкувалась
Забути те... минуле... — й не могла...
Я зрадниця!... — цієї думки збутись
Я не могла ніколи зовсім... ні!
От-от уже мов задавлю, та знову
Десь з глибока вона, зо дна душі

І вирине, і мучить, мучить знов...
Ой, Боже мій! яка страшна це мука!

Єдинеє блиснуло справжнє щастя
Мені, як я побачила його, —
І страшнож як те щастя все розбито!
Прощаю я за це!... Колиб мені
Хоч трошечки Господь простив провини!

Братів своїх — людей таких, як я,
Я за рабів їх мала, панувала
Над їми тут, не боячись гріха,
Я кращою себе за їх вважала..
Чи Бог простить мені страшній цей гріх?

Так ось як Бог людиною керує!
Хотіла я узяти в їх життя,
А це сама тепер я уміраю!..
На віщо так? На віщо смерть іде?
Хиба уже не можна далі жити?

Не можна, ні! Минулося усе,
Усе життя моє... Розбито все...

Ой, матінко! ой, тату мій! чи ви
Ще живі, чи вже в холодну яму
Давно лягли, зжурившись за дочкою?..
Чи шеж дочка я вам? Чи простите
Мені ви те, що наробила я?
Простіть мене!... простіте нерозумну:
Я волею робила не своєю..
О Господи єдиний і святий!

(Падає навколішки)

Ти знаєш все! Ти знаєш, що грішила
Багато я, але й караюсь тяжко!
Прости мене!... прости мене!... прости!...

*(Знімає руки в гору, а тоді припадає до землі. Помалу
підводиться й стає).*

Невже простив?... Мені так легко стало...

Ой, Боже мій, як легко!... Так, простив,
Простив мене Спаситель милосердний!...

ЯВА IV.

Халіль і Аміна.

Халіль (*швидко ввійшов*).

Ти тут? чого? А в'язні де?

Аміна.

Немає...

Пустила їх... давно... А що тобі?

Халіль.

Пустила їх?... Невже?... Самаж зосталась
І не втекла з коханцем?... Здивувалась,
Що знаю я? Ще вчора я дізнався,
Дочувшись, як ти в садку журилась,
Що забрано коханочка твого...
Я навздогін погнався за башею...
Вернувся він, шукає скрізь тебе.
Побачить він — і смерть тобі за зраду!

Аміна.

Як смерть, то й смерть.

Халіль.

Це з гордощів своїх

Говориш так... Бо смерть... вона страшна,
Тиж молода, іще ти хочеш жити...
І жаль мені... Тебе я обрятую:
Не відає іще баша всього,
Бо я сказав, що ти втекти хотіла,
Тепер скажу, що помилився я,
Що в'язнів цих погано я замкнув, —
Самі втекли... Я знаю, що сказати.
І будеш ти жива, але ти мусиш
Заприсягтись, що будеш ти моя.

Аміна.

Геть відціля, нікчемний! Оступись!

Халіль.

Ні, не жені, Аміно! пожалієш,
Та вже тоді не вернеться!.. Хоч слово
Скажи одно, надії трошки дай!
Он чуєш, — хтось іде: ото вже мабуть
Іде баша і зараз буде тут.
Хоч словож бо, Аміно, хоч єдине!..
Я ждатиму... Моглаж бо ти з рабом
Кохатися, а яж не раб, то чом же
Ти не моглаб кохати і мене?

Аміна.

Яка душа у тебе ница й чорна!
І думав ти, що я собі життя
Куплю за цю ганьбу? Що до кохання
Присилуєш, страхавши смертю? Ні!
О, без кінця, без міри вмерти краще,
Ніж у цьому мерзеному багні,
Серед таких, як ти, і далі жити!
Умерти — раз, тут мучитись — що-дня!
Ідиж, кажи ти панові своєму
Про вчинок мій!

Халіль.

Умриж, бо він іде!

ЯВА V.

Аміна, Халіль і баша.

Баша (*швидко ввіходе*).

Аміна?... Тут?... Не утекла?... А джаври?

Халіль.

Ізрадила й пустила їх сама.
(*Показує на Аміну*).

Баша.

Пустила їх?

Аміна.

Тобі він правду каже.

Баша.

Пустила їх?... Ти їх пустила?... Навщо?

Аміна.

В неволі їх я бачить не могла:
Вони були... були з мого краю...
Щоб знов вони до рідної землі
Вернулися, хотіла я — й пустила...

Баша.

Каратиж їх ми мусили за те,
Що утекти вони від нас хотіли.
На віщож їх було пускати? га?

Аміна.

О, Господи! подай мені Ти сили!...
Пустила їх на те, що я вернулась
Знов до своїх... душею... я зреклась
І вашої неправедної віри,
І вас усіх.. В душі у мене знов
Мій рідний край, народ мій рідний, любий...

Баша.

Здуріла ти!... Мовчи!... Це божевілля!

Аміна.

О, ні, не так! Не божевілля це!
Я зрадниця була й вернулась я
До того знов, чим я повинна бути.

Баша.

І смієш ти таке мені казати?
Та ти мені раба й повинна...

Аміна.

Ні,
Я не раба тобі й не буду я
Коритися. Гидую я тобою
І всім твоїм...

Халіль.

А раб отой; — він був
Коханцем їй.

Баша.

Той раб? Аллах!... Це правда?
Аміно, ти мовчиш? Чому? Кажі!

Аміна.

То правда все.

Баша.

О, гадино зрадлива!...
Коли це так, дак умірай!

(Бе її кинджалом у груди).

Аміна *(падає).*

Прости,

О, Господи!... Прости мої гріхи!...
До тихих вод... до зор... до ясних зор...

(Умірає).

Завіса.

У Чернигові, 1894.

ВИДАННЯ

Книгарні Наукового Товариства ім. Шевченка:

Український театр:

1. *Іван Тобілезич* (Карпенко Карий): Мартин Боруля. Комедія на 5 дій. Львів, 1921.
2. *М. Кропивницький*: Дай серцеві волю, заведе у неволю. Драма в 5-ти діях і 6-ти одмінах. Львів, 1921.
3. *Невольник*. Драматичні малюнки у 5-ти одмінах. Переробив з поеми Т. Г. Шевченка „Невольник“ М. Л. Кропивницький. Львів, 1921.
4. *Тарас Шевченко*: Назар Стодоля. Драма в трех діях. Львів, 1921.

5. *Семен Артемовський*: Запорожець за Дунаєм. Опера в трех діях. Львів, 1921.

6. *М. Старицький*: Ой не ходи, Грицю, та на вечерниці. Народна драма зі співами в 5-ти діях. Перерібка Александрова. Львів, 1921.

Т. Шевченко: Кобзар. Спб. 1840. (Фототипія).

Костомарів Микола: Історія України в життєписах найвизначніших її діячів. — Друге видання ілюстроване з портретом автора на спомин 100-літніх народил. Львів 1918.

Котляревський Іван: Вергілієва Енеїда. Передрук із першого видання з 1842 р. Львів 1918.

Др. Василь Шурат: На досвітку нової доби — Статі і замітки до історії відродження галицької України. Львів 1919.

Андрій Чайковський: З татарської неволі. Історичне оповідання для дітей. — Блудний син. Оповідання для дітей. Львів 1921.
